

II. ČÁST

JUDr. JANA EL-DUNIA, CSc.

ÚLOHA POLITICKÉ A PRÁVNÍ ODPOVĚDNOSTI PŘI PROHLUBOVÁNÍ PRÁVNÍHO VĚDOMÍ KÁDRŮ V ŘÍDÍCÍ SFÉŘE

OBSAH VĚDOMOSTI • PROHLUBOVÁNÍ PRÁVNÍHO VĚDOMÍ KÁDRŮ V ŘÍDÍCÍ SFÉRE

I. Odpovědnost a prohlubování právního vědomí kádrů v řídicí sféře

47

II. Styl řídicí práce a upevňování disciplíny

67

rozvoje socialistické demokracie, na upevňování socialistické disciplíny, morálky, disciplíny a odpovědnosti. V polské zprávu DV KSČ XVII. sjezdu bylo zdůrazněno: "Tryskem naší naší strany je rozvíjení a zdokonalování socialistické demokracie, rozšiřování účasti pracujících na všech úrovních, v různých záležitostech... V každé firmě, institutivě a úředním úřadu má socialistická společnost nejvíce rozvoje... Dosáhnout vyššího stupně rozvoje socialistické demokracie znamená především dát všem straně rozvoje... možnost organizace a organizaci sdružených v Národní frontě, zákonodárných sborů, národních výborů, v nichž se uskutečňují, vyvíjejí a prohlubují prvky socialistické samosprávy lidí v leninském pojetí... Rozvoj socialistické demokracie, zdokonalování jejího vedení je základním předpokladem rozvoje socialistického státu, zvyšování účinnosti státního řízení. Důležitou roli vytyčených úkolů se týká i rozvoje lidového hospodářství. Vyššího lidového chápání byl zdůrazněn text XXVII. sjezdu KSČ, tak i na XVII. sjezdu KSČ. Úspěch každé rozvojové práce měrou závisí na tom, jak aktivně a uvědoměle se na ni podílí její masy. Provést práci vrstvy pracujících o správnosti rozvoje rozvoje, zdokonalovat je morálně i materiálně, přeměnit psychologii a druh... na moderní, podnikatelské, rychlé... růstu. Rozvoj práce bude tím rychlejší, čím více bude disciplína, odpovědnost každého za své vlastní práci a za své kolegy. Na XVII. sjezdu KSČ bylo zdůrazněno: "V současné době, kdy se rozvíjí socialistická společnost, je třeba podniknout dalšího rozvoje práce, klade důraz na ideologickou práci a na rozvoj... je jeho zaměřením je třeba spojit s velkou orientací na své mástrův morální a pracovní výchovu, usilovat o pochopení socialistického kursu naší hospodářské politiky..."

1. XIV. sjezd KSČ, volba, Praha 1964, str. 11-12.
2. Polští sjezd KSČ XXVII. sjezdu, volba, Praha 1966, str. 11-12.
3. Nová zpráva KSČ, 1966, str. 23-24.
4. Nová zpráva KSČ, 1966, str. 11-12, 13-14, 15-16, 17-18, 19-20, 21-22, 23-24, 25-26, 27-28, 29-30, 31-32, 33-34, 35-36, 37-38, 39-40, 41-42, 43-44, 45-46, 47-48, 49-50, 51-52, 53-54, 55-56, 57-58, 59-60, 61-62, 63-64, 65-66, 67-68, 69-70, 71-72, 73-74, 75-76, 77-78, 79-80, 81-82, 83-84, 85-86, 87-88, 89-90, 91-92, 93-94, 95-96, 97-98, 99-100, 101-102, 103-104, 105-106, 107-108, 109-110, 111-112, 113-114, 115-116, 117-118, 119-120, 121-122, 123-124, 125-126, 127-128, 129-130, 131-132, 133-134, 135-136, 137-138, 139-140, 141-142, 143-144, 145-146, 147-148, 149-150, 151-152, 153-154, 155-156, 157-158, 159-160, 161-162, 163-164, 165-166, 167-168, 169-170, 171-172, 173-174, 175-176, 177-178, 179-180, 181-182, 183-184, 185-186, 187-188, 189-190, 191-192, 193-194, 195-196, 197-198, 199-200, 201-202, 203-204, 205-206, 207-208, 209-210, 211-212, 213-214, 215-216, 217-218, 219-220, 221-222, 223-224, 225-226, 227-228, 229-230, 231-232, 233-234, 235-236, 237-238, 239-240, 241-242, 243-244, 245-246, 247-248, 249-250, 251-252, 253-254, 255-256, 257-258, 259-260, 261-262, 263-264, 265-266, 267-268, 269-270, 271-272, 273-274, 275-276, 277-278, 279-280, 281-282, 283-284, 285-286, 287-288, 289-290, 291-292, 293-294, 295-296, 297-298, 299-300, 301-302, 303-304, 305-306, 307-308, 309-310, 311-312, 313-314, 315-316, 317-318, 319-320, 321-322, 323-324, 325-326, 327-328, 329-330, 331-332, 333-334, 335-336, 337-338, 339-340, 341-342, 343-344, 345-346, 347-348, 349-350, 351-352, 353-354, 355-356, 357-358, 359-360, 361-362, 363-364, 365-366, 367-368, 369-370, 371-372, 373-374, 375-376, 377-378, 379-380, 381-382, 383-384, 385-386, 387-388, 389-390, 391-392, 393-394, 395-396, 397-398, 399-400, 401-402, 403-404, 405-406, 407-408, 409-410, 411-412, 413-414, 415-416, 417-418, 419-420, 421-422, 423-424, 425-426, 427-428, 429-430, 431-432, 433-434, 435-436, 437-438, 439-440, 441-442, 443-444, 445-446, 447-448, 449-450, 451-452, 453-454, 455-456, 457-458, 459-460, 461-462, 463-464, 465-466, 467-468, 469-470, 471-472, 473-474, 475-476, 477-478, 479-480, 481-482, 483-484, 485-486, 487-488, 489-490, 491-492, 493-494, 495-496, 497-498, 499-500, 501-502, 503-504, 505-506, 507-508, 509-510, 511-512, 513-514, 515-516, 517-518, 519-520, 521-522, 523-524, 525-526, 527-528, 529-530, 531-532, 533-534, 535-536, 537-538, 539-540, 541-542, 543-544, 545-546, 547-548, 549-550, 551-552, 553-554, 555-556, 557-558, 559-560, 561-562, 563-564, 565-566, 567-568, 569-570, 571-572, 573-574, 575-576, 577-578, 579-580, 581-582, 583-584, 585-586, 587-588, 589-590, 591-592, 593-594, 595-596, 597-598, 599-600, 601-602, 603-604, 605-606, 607-608, 609-610, 611-612, 613-614, 615-616, 617-618, 619-620, 621-622, 623-624, 625-626, 627-628, 629-630, 631-632, 633-634, 635-636, 637-638, 639-640, 641-642, 643-644, 645-646, 647-648, 649-650, 651-652, 653-654, 655-656, 657-658, 659-660, 661-662, 663-664, 665-666, 667-668, 669-670, 671-672, 673-674, 675-676, 677-678, 679-680, 681-682, 683-684, 685-686, 687-688, 689-690, 691-692, 693-694, 695-696, 697-698, 699-700, 701-702, 703-704, 705-706, 707-708, 709-710, 711-712, 713-714, 715-716, 717-718, 719-720, 721-722, 723-724, 725-726, 727-728, 729-730, 731-732, 733-734, 735-736, 737-738, 739-740, 741-742, 743-744, 745-746, 747-748, 749-750, 751-752, 753-754, 755-756, 757-758, 759-760, 761-762, 763-764, 765-766, 767-768, 769-770, 771-772, 773-774, 775-776, 777-778, 779-780, 781-782, 783-784, 785-786, 787-788, 789-790, 791-792, 793-794, 795-796, 797-798, 799-800, 801-802, 803-804, 805-806, 807-808, 809-810, 811-812, 813-814, 815-816, 817-818, 819-820, 821-822, 823-824, 825-826, 827-828, 829-830, 831-832, 833-834, 835-836, 837-838, 839-840, 841-842, 843-844, 845-846, 847-848, 849-850, 851-852, 853-854, 855-856, 857-858, 859-860, 861-862, 863-864, 865-866, 867-868, 869-870, 871-872, 873-874, 875-876, 877-878, 879-880, 881-882, 883-884, 885-886, 887-888, 889-890, 891-892, 893-894, 895-896, 897-898, 899-900, 901-902, 903-904, 905-906, 907-908, 909-910, 911-912, 913-914, 915-916, 917-918, 919-920, 921-922, 923-924, 925-926, 927-928, 929-930, 931-932, 933-934, 935-936, 937-938, 939-940, 941-942, 943-944, 945-946, 947-948, 949-950, 951-952, 953-954, 955-956, 957-958, 959-960, 961-962, 963-964, 965-966, 967-968, 969-970, 971-972, 973-974, 975-976, 977-978, 979-980, 981-982, 983-984, 985-986, 987-988, 989-990, 991-992, 993-994, 995-996, 997-998, 999-1000, 1001-1002, 1003-1004, 1005-1006, 1007-1008, 1009-1010, 1011-1012, 1013-1014, 1015-1016, 1017-1018, 1019-1020, 1021-1022, 1023-1024, 1025-1026, 1027-1028, 1029-1030, 1031-1032, 1033-1034, 1035-1036, 1037-1038, 1039-1040, 1041-1042, 1043-1044, 1045-1046, 1047-1048, 1049-1050, 1051-1052, 1053-1054, 1055-1056, 1057-1058, 1059-1060, 1061-1062, 1063-1064, 1065-1066, 1067-1068, 1069-1070, 1071-1072, 1073-1074, 1075-1076, 1077-1078, 1079-1080, 1081-1082, 1083-1084, 1085-1086, 1087-1088, 1089-1090, 1091-1092, 1093-1094, 1095-1096, 1097-1098, 1099-1100, 1101-1102, 1103-1104, 1105-1106, 1107-1108, 1109-1110, 1111-1112, 1113-1114, 1115-1116, 1117-1118, 1119-1120, 1121-1122, 1123-1124, 1125-1126, 1127-1128, 1129-1130, 1131-1132, 1133-1134, 1135-1136, 1137-1138, 1139-1140, 1141-1142, 1143-1144, 1145-1146, 1147-1148, 1149-1150, 1151-1152, 1153-1154, 1155-1156, 1157-1158, 1159-1160, 1161-1162, 1163-1164, 1165-1166, 1167-1168, 1169-1170, 1171-1172, 1173-1174, 1175-1176, 1177-1178, 1179-1180, 1181-1182, 1183-1184, 1185-1186, 1187-1188, 1189-1190, 1191-1192, 1193-1194, 1195-1196, 1197-1198, 1199-1200, 1201-1202, 1203-1204, 1205-1206, 1207-1208, 1209-1210, 1211-1212, 1213-1214, 1215-1216, 1217-1218, 1219-1220, 1221-1222, 1223-1224, 1225-1226, 1227-1228, 1229-1230, 1231-1232, 1233-1234, 1235-1236, 1237-1238, 1239-1240, 1241-1242, 1243-1244, 1245-1246, 1247-1248, 1249-1250, 1251-1252, 1253-1254, 1255-1256, 1257-1258, 1259-1260, 1261-1262, 1263-1264, 1265-1266, 1267-1268, 1269-1270, 1271-1272, 1273-1274, 1275-1276, 1277-1278, 1279-1280, 1281-1282, 1283-1284, 1285-1286, 1287-1288, 1289-1290, 1291-1292, 1293-1294, 1295-1296, 1297-1298, 1299-1300, 1301-1302, 1303-1304, 1305-1306, 1307-1308, 1309-1310, 1311-1312, 1313-1314, 1315-1316, 1317-1318, 1319-1320, 1321-1322, 1323-1324, 1325-1326, 1327-1328, 1329-1330, 1331-1332, 1333-1334, 1335-1336, 1337-1338, 1339-1340, 1341-1342, 1343-1344, 1345-1346, 1347-1348, 1349-1350, 1351-1352, 1353-1354, 1355-1356, 1357-1358, 1359-1360, 1361-1362, 1363-1364, 1365-1366, 1367-1368, 1369-1370, 1371-1372, 1373-1374, 1375-1376, 1377-1378, 1379-1380, 1381-1382, 1383-1384, 1385-1386, 1387-1388, 1389-1390, 1391-1392, 1393-1394, 1395-1396, 1397-1398, 1399-1400, 1401-1402, 1403-1404, 1405-1406, 1407-1408, 1409-1410, 1411-1412, 1413-1414, 1415-1416, 1417-1418, 1419-1420, 1421-1422, 1423-1424, 1425-1426, 1427-1428, 1429-1430, 1431-1432, 1433-1434, 1435-1436, 1437-1438, 1439-1440, 1441-1442, 1443-1444, 1445-1446, 1447-1448, 1449-1450, 1451-1452, 1453-1454, 1455-1456, 1457-1458, 1459-1460, 1461-1462, 1463-1464, 1465-1466, 1467-1468, 1469-1470, 1471-1472, 1473-1474, 1475-1476, 1477-1478, 1479-1480, 1481-1482, 1483-1484, 1485-1486, 1487-1488, 1489-1490, 1491-1492, 1493-1494, 1495-1496, 1497-1498, 1499-1500, 1501-1502, 1503-1504, 1505-1506, 1507-1508, 1509-1510, 1511-1512, 1513-1514, 1515-1516, 1517-1518, 1519-1520, 1521-1522, 1523-1524, 1525-1526, 1527-1528, 1529-1530, 1531-1532, 1533-1534, 1535-1536, 1537-1538, 1539-1540, 1541-1542, 1543-1544, 1545-1546, 1547-1548, 1549-1550, 1551-1552, 1553-1554, 1555-1556, 1557-1558, 1559-1560, 1561-1562, 1563-1564, 1565-1566, 1567-1568, 1569-1570, 1571-1572, 1573-1574, 1575-1576, 1577-1578, 1579-1580, 1581-1582, 1583-1584, 1585-1586, 1587-1588, 1589-1590, 1591-1592, 1593-1594, 1595-1596, 1597-1598, 1599-1600, 1601-1602, 1603-1604, 1605-1606, 1607-1608, 1609-1610, 1611-1612, 1613-1614, 1615-1616, 1617-1618, 1619-1620, 1621-1622, 1623-1624, 1625-1626, 1627-1628, 1629-1630, 1631-1632, 1633-1634, 1635-1636, 1637-1638, 1639-1640, 1641-1642, 1643-1644, 1645-1646, 1647-1648, 1649-1650, 1651-1652, 1653-1654, 1655-1656, 1657-1658, 1659-1660, 1661-1662, 1663-1664, 1665-1666, 1667-1668, 1669-1670, 1671-1672, 1673-1674, 1675-1676, 1677-1678, 1679-1680, 1681-1682, 1683-1684, 1685-1686, 1687-1688, 1689-1690, 1691-1692, 1693-1694, 1695-1696, 1697-1698, 1699-1700, 1701-1702, 1703-1704, 1705-1706, 1707-1708, 1709-1710, 1711-1712, 1713-1714, 1715-1716, 1717-1718, 1719-1720, 1721-1722, 1723-1724, 1725-1726, 1727-1728, 1729-1730, 1731-1732, 1733-1734, 1735-1736, 1737-1738, 1739-1740, 1741-1742, 1743-1744, 1745-1746, 1747-1748, 1749-1750, 1751-1752, 1753-1754, 1755-1756, 1757-1758, 1759-1760, 1761-1762, 1763-1764, 1765-1766, 1767-1768, 1769-1770, 1771-1772, 1773-1774, 1775-1776, 1777-1778, 1779-1780, 1781-1782, 1783-1784, 1785-1786, 1787-1788, 1789-1790, 1791-1792, 1793-1794, 1795-1796, 1797-1798, 1799-1800, 1801-1802, 1803-1804, 1805-1806, 1807-1808, 1809-1810, 1811-1812, 1813-1814, 1815-1816, 1817-1818, 1819-1820, 1821-1822, 1823-1824, 1825-1826, 1827-1828, 1829-1830, 1831-1832, 1833-1834, 1835-1836, 1837-1838, 1839-1840, 1841-1842, 1843-1844, 1845-1846, 1847-1848, 1849-1850, 1851-1852, 1853-1854, 1855-1856, 1857-1858, 1859-1860, 1861-1862, 1863-1864, 1865-1866, 1867-1868, 1869-1870, 1871-1872, 1873-1874, 1875-1876, 1877-1878, 1879-1880, 1881-1882, 1883-1884, 1885-1886, 1887-1888, 1889-1890, 1891-1892, 1893-1894, 1895-1896, 1897-1898, 1899-1900, 1901-1902, 1903-1904, 1905-1906, 1907-1908, 1909-1910, 1911-1912, 1913-1914, 1915-1916, 1917-1918, 1919-1920, 1921-1922, 1923-1924, 1925-1926, 1927-1928, 1929-1930, 1931-1932, 1933-1934, 1935-1936, 1937-1938, 1939-1940, 1941-1942, 1943-1944, 1945-1946, 1947-1948, 1949-1950, 1951-1952, 1953-1954, 1955-1956, 1957-1958, 1959-1960, 1961-1962, 1963-1964, 1965-1966, 1967-1968, 1969-1970, 1971-1972, 1973-1974, 1975-1976, 1977-1978, 1979-1980, 1981-1982, 1983-1984, 1985-1986, 1987-1988, 1989-1990, 1991-1992, 1993-1994, 1995-1996, 1997-1998, 1999-2000, 2001-2002, 2003-2004, 2005-2006, 2007-2008, 2009-2010, 2011-2012, 2013-2014, 2015-2016, 2017-2018, 2019-2020, 2021-2022, 2023-2024, 2025-2026, 2027-2028, 2029-2030, 2031-2032, 2033-2034, 2035-2036, 2037-2038, 2039-2040, 2041-2042, 2043-2044, 2045-2046, 2047-2048, 2049-2050, 2051-2052, 2053-2054, 2055-2056, 2057-2058, 2059-2060, 2061-2062, 2063-2064, 2065-2066, 2067-2068, 2069-2070, 2071-2072, 2073-2074, 2075-2076, 2077-2078, 2079-2080, 2081-2082, 2083-2084, 2085-2086, 2087-2088, 2089-2090, 2091-2092, 2093-2094, 2095-2096, 2097-2098, 2099-2100, 2101-2102, 2103-2104, 2105-2106, 2107-2108, 2109-2110, 2111-2112, 2113-2114, 2115-2116, 2117-2118, 2119-2120, 2121-2122, 2123-2124, 2125-2126, 2127-2128, 2129-2130, 2131-2132, 2133-2134, 2135-2136, 2137-2138, 2139-2140, 2141-2142, 2143-2144, 2145-2146, 2147-2148, 2149-2150, 2151-2152, 2153-2154, 2155-2156, 2157-2158, 2159-2160, 2161-2162, 2163-2164, 2165-2166, 2167-2168, 2169-2170, 2171-2172, 2173-2174, 2175-2176, 2177-2178, 2179-2180, 2181-2182, 2183-2184, 2185-2186, 2187-2188, 2189-2190, 2191-2192, 2193-2194, 2195-2196, 2197-2198, 2199-2200, 2201-2202, 2203-2204, 2205-2206, 2207-2208, 2209-2210, 2211-2212, 2213-2214, 2215-2216, 2217-2218, 2219-2220, 2221-2222, 2223-2224, 2225-2226, 2227-2228, 2229-2230, 2231-2232, 2233-2234, 2235-2236, 2237-2238, 2239-2240, 2241-2242, 2243-2244, 2245-2246, 2247-2248, 2249-2250, 2251-2252, 2253-2254, 2255-2256, 2257-2258, 2259-2260, 2261-2262, 2263-2264, 2265-2266, 2267-2268, 2269-2270, 2271-2272, 2273-2274, 2275-2276, 22

1. Odpovědnost a předsednictví vědecké rady v řízení

státní

2. Systém řízení práce a odpovědnosti jednotlivců

3. Systém řízení práce a odpovědnosti jednotlivců

I. ODPOVĚDNOST A PROHLUBOVÁNÍ PRÁVNÍHO VĚDOMÍ KÁDRŮ V ŘÍDÍCÍ SFÉŘE

1. Realizace strategické linie urychlení sociálně-ekonomického rozvoje, stanovená XVII. sjezdem KSČ, klade kvalitativně nové požadavky na státní řízení včetně právní regulace, na prohlubování forem socialistické demokracie, na upevňování socialistické zákonnosti, morálky, disciplíny a odpovědnosti. V politické zprávě ÚV KSČ XVII. sjezdu bylo zdůrazněno: „Trvalou linií naší strany je rozvíjení a zdokonalování socialistické demokracie, rozšiřování účasti pracujících na řízení státních a veřejných záležitostí... V tvořivé činnosti, iniciativě a uvědomění lidu má socialistická společnost nevyčerpatelné zdroje... Dosáhnout vyššího stupně rozvoje socialistické demokracie znamená především dále všestranně rozvíjet činnost orgánů a organizací sdružených v Národní frontě, zákonodárných sborů, národních výborů, v nichž se uplatňují, vyžívají a prohlubují prvky socialistické samosprávy lidu v leninském pojetí.“¹⁾

Rozvoj socialistické demokracie, zdokonalování jejích forem je zákonitým předpokladem rozvoje socialistického státu, zvyšování účinnosti státního řízení. Uskutečňování vytyčených úkolů je spjata s aktivizací lidského faktoru. Význam lidského činitele byl zdůrazněn jak na XXVII. sjezdu KSSS, tak i na XVII. sjezdu KSČ. „Úspěch každé věci rozhodující měrou závisí na tom, jak aktivně a uvědoměle se na ní podílejí masy. Přesvědčit široké vrstvy pracujících o správnosti zvolené cesty, zainteresovat je morálně i materiálně, přeměnit psychologii kádrů — to je nejdůležitější podmínka urychlení... růstu. Postup vpřed bude tím rychlejší, čím větší bude disciplína, odpovědnost každého za svěřenou práci a za její výsledky.“²⁾ Na XVII. sjezdu KSČ bylo zdůrazněno: „V současné době, kdy se mobilizace tvůrčích sil lidu stává určující podmínkou dalšího postupu vpřed, klade strana na ideologickou práci zvýšené nároky. V jejím zaměření je třeba spolu s trvalou orientací na světónázorovou, morální a pracovní výchovu usilovat o pochopení strategického kursu naší hospodářské politiky...“³⁾

¹⁾ XVII. sjezd KSČ, Svoboda, Praha 1986, str. 31—32.

²⁾ Politická zpráva ÚV KSSS XXVII. sjezdu přednesená M. S. Gorbačovem 25. 2. 1986, Nová mysl č. 3, 1986, str. 22—23.

³⁾ Sborník hlavních dokumentů XVII. sjezdu KSČ, Svoboda, Praha 1986, str. 79.

Předpokladem naplňování úlohy lidského činitele v souladu s cíli strategie urychlení je vzrůstající politické uvědomění nejširších vrstev pracujících, odborná kvalifikace, zvyšování kulturní úrovně, prohlubování právního vědomí, upevňování státní disciplíny, upevňování disciplíny jednotlivců i pracovních kolektivů, vysoká morálně politická a politická odpovědnost všech subjektů ve všech formách společenské činnosti. Požadavek upevňování socialistické zákonnosti, ve smyslu metody i principu, je požadavkem základním. Účinnost státního řízení v podmínkách prohlubování forem socialistické demokracie je neoddělitelně spjata s požadavkem důsledného uplatňování socialistické zákonnosti, politické a morálně politické odpovědnosti všech subjektů řízení i subjektů řízených zejména v hospodářské oblasti. Požadavek nutnosti politické a morálně politické odpovědnosti byl zdůrazněn XVII. sjezdem KSČ i ve vztahu k fungování politického systému: „... všechny jeho články musí pracovat s vědomím, že slouží lidu, naší socialistické společnosti. Stranické orgány a organizace musí volat k odpovědnosti vedoucí pracovníky, kteří připouštějí, aby se lidé při vyřizování svých záležitostí setkávali s lhostejností, byrokracií, povýšeneckými vztahy a s potlačováním kritiky. Ke všemu, co se týká člověka, jeho práce a starostí, musíme být nanejvýše pozorní, citlivě řešit oprávněné požadavky, připomínky a náměty občanů... V souladu s tím musí pracovat aparáty, funkcionáři a orgány po všech liniích. Třeba přísně dbát o upevňování socialistické zákonnosti a větší důraz položit i na prohlubování právního vědomí.“⁴⁾

Úkoly, vyplývající ze strategie urychlení, zvyšují nároky na kádry ve státní a hospodářské sféře. Jak vyplývá z materiálů XVII. sjezdu KSČ, Zásad přebudování hospodářského mechanismu, schválených předsednictvem ÚV KSČ a vládou ČSSR, jsou kladeny nové a náročnější požadavky na výchovu a výběr kádrů, na styl a metody jejich práce.

Otázky úrovně, kvality a zvyšování účinnosti řídicí činnosti kádrů ve státní a hospodářské sféře jsou úzce provázány s problematikou politického, morálního a právního vědomí. Bez znalostí o stavu těchto forem vědomí, bez zkoumání faktorů a mechanismů jejich paraelního až provázaného působení na proces utváření a vývoj těchto forem vědomí, nelze adekvátně vymezit možnosti eliminace těch faktorů, které negativně působí či snižují kvalitu a účinnost řídicí činnosti kádrů. Působení těchto faktorů, vymezeno hraničně od pozitivního až po negativní, nalézá své vyjádření v konkrétním obsahu individuálně projevené politické a morální odpovědnosti jednotlivce formou jeho jednání, tedy v přístupu k plnění a kvalitě plnění všech jeho pracovních povinností.

Dílčí otázky jsou předmětem zájmu několika vědních disciplín. Samotná

⁴⁾ XVII. sjezd KSČ, Svoboda, Praha 1986, str. 36.

povaha tohoto předmětu zkoumání však přesahuje rámec možností z pohledu komplexního řešení jednotlivých vědních disciplín.

Tyto otázky jsou již po delší období v popředí zájmu komunistické strany. Uplatnění lidského faktoru při realizaci strategie urychlení vyžaduje změny v myšlení a psychologii lidí. XVII. sjezd KSČ věnoval výraznou pozornost kádrové politice, otázkám zdokonalování řízení kádrové práce, ideově výchovnému působení strany. Cílem je výchova a výběr kádrů vysokých politických, odborných a morálních kvalit. Ideově výchovná činnost komunistické strany ve smyslu změn v myšlení a postojích kádrů směřuje k tomu, aby styl a metody řídicí práce kádrů byly v souladu s celospolečenskými cíli, jichž má být dosahováno uskutečňováním strategie urychlení, přebudováním hospodářského mechanismu.

V současné době z hlediska teoretické i praktické politickospolečenské úspěšnosti jde o realizaci zabezpečení úkolů, vyplývajících ze stranických a státních dokumentů.

O výsledcích politické linie, vytyčené sjezdem komunistické strany, v socialistické společnosti ve fázi realizace vždy rozhoduje i kvalita kádrové práce a kvalita řídicí práce kádrů. Tato skutečnost byla opětovně vyjádřena v politické zprávě ÚV KSČ XVII. sjezdu KSČ v souvislosti s hodnocením výsledků kádrové práce za období od XVI. sjezdu KSČ: „Rozpracování a realizace závěrů XVI. sjezdu spojoval ústřední výbor, jeho předsednictvo a sekretariát s cílevědomým prováděním kádrové politiky. Stranické orgány a organizace byly vedeny ke zvyšování nároků na kádry, jejich výchovu, na posuzování jejich politickoodborných předpokladů, morálních kvalit, iniciativy a pracovní aktivity... Přes tyto pozitivní skutečnosti se ne všude v potřebné míře prosazovaly vysoké nároky na kádrovou práci. Výběr a rozmísťování kádrů ne vždy odpovídaly skutečným potřebám a požadavkům.“⁵⁾

Z hlediska kádrové politiky strany jsou kritéria, kterým musí odpovídat vedoucí pracovník, jednoznačně stanovena. Výchozími, základními kritérii je politické uvědomění a odpovědnost — ideově politická vyspělost, mravní kvality, odborné předpoklady a vyspělost. Uplatňování těchto požadavků je současně jedním z předpokladů utváření nejen žádoucích, ale nutných vysoké úrovně politické a morálně politické odpovědnosti kádrů v hospodářské sféře v jejich řídicí činnosti. Ze zásad přebudování hospodářského mechanismu vyplývá, že ekonomické výsledky řídicí činnosti konkrétních vedoucích pracovníků budou jednoznačně podmíněny kvalitou naplnění těchto kritérií. Z aspektu právní politiky se jeví nutností zprostředkování těchto kritérií právní regulací. Tak návrh zákona o státním podniku v § 24 odst. 2 zakotvuje: „Kandidáti na funkci ředitele jsou

⁵⁾ Sborník hlavních dokumentů XVII. sjezdu KSČ, Svoboda, Praha 1986, str. 90.

vybírání z uchazečů, kteří mají vysoké politické, odborné i morální předpoklady pro tuto funkci.“⁶⁾

„V návaznosti na závěry XVII. sjezdu KSČ se uskutečnilo komplexní hodnocení vedoucích pracovníků ve státní a hospodářské sféře. Jeho průběh ukázal, že převážná většina kádrů si uvědomuje nezbytnost trvale zlepšovat svoji řídicí činnost. Výsledky své práce potvrdily oprávněnost dále zastávat svěřené funkce. Rozdílnost výsledků na jednotlivých úsecích prokazuje, že u mnohých kádrů však k rozhodnému obratu v myšlení a jednání dosud nedošlo. Náročnost, prosazovaná stranickými orgány, se zatím adekvátně neodrazila v kvalitativním posunu při plnění úkolů. ... Některým vedoucím vedle znalostí chybí odvaha pustit se do úkolů a problémů, jejichž řešení někdy vyvolává konflikty. Proto nelze považovat komplexní hodnocení nomenklатурních kádrů za uzavřenou kapitolu. ... Rozhodujícím kritériem jsou dobré výsledky, opřené o formy a metody odpovídající etice socialismu.“⁷⁾

Styl a metody práce vedoucího pracovníka bezprostředně ovlivňují výsledky jeho řídicí činnosti. V této souvislosti vyvstává otázka, jaké jsou požadavky a předpoklady dobré řídicí práce, které faktory ji podmiňují. Problém působení těchto faktorů je provázán s otázkou politického, morálního a právního vědomí (resp. až politického, morálního a právního citění). Řešení těchto otázek vede k problému politické, morální a právní odpovědnosti (tím i účinnosti úlohy právní odpovědnosti při prohlubování právního vědomí z aspektu stavu právního vědomí, právního citění, vědomí práva). Zkoumání těchto otázek z hlediska vzájemných relací pak může dát i odpověď na otázku účinnosti řídicí práce kádrů a na otázku obsahu a rozsahu politické odpovědnosti vedoucího pracovníka (jako již zcela konkrétního vyjádření složitého procesu transformace objektivního v subjektivní; v nejobecnějším vztah společnost—subjekt z aspektu potřeb, zájmů, hodnotového systému a hierarchizace cílů). Komplexnost řešení je v rovině mezioborového zkoumání společenských věd. Své poznatky přináší právní věda, sociologie, sociální psychologie, individuální psychologie, pedagogika.

2. V úvodu této části první kapitoly je určitá pozornost věnována některým obecným otázkám odpovědnosti a forem vědomí, ale pouze v míře nezbytné pro objasnění problematiky, kterou se tato práce zabývá.

Právní, politická a morální odpovědnost jsou druhy sociální odpovědnosti; právní odpovědnost je specifickým druhem. Právní, politická i mo-

⁶⁾ *Návrh zákona o státním podniku*, Rudé právo 18. 7. 1987.

⁷⁾ K. Kovář: *Úloha strany při realizaci strategie urychlení*, Nová mysl, zvláštní číslo duben 1987, str. 90—91.

rální odpovědnost jsou z hlediska svého působení a fungování ve struktuře společenských vztahů provázány. Porušení právní povinnosti a vznik právní odpovědnosti (odpovědnostní vztah, resp. až systém, komplex odpovědnostních vztahů) uvádí do pohybu i mechanismus fungování ostatních druhů sociální odpovědnosti, tedy politické a morální. Tyto mohou, ale vždy také nemusí, nastoupit v případě porušení povinnosti, v zásadě však nastupují. V rovině právní úpravy i ve sféře fungování právního režimu jde v podstatě o průnik právní, politické a morální odpovědnosti. Některé zásady politické a morální odpovědnosti z aspektu potřeb, zájmů a cílů ve smyslu hodnotového systému, jsou zprostředkovány právní regulací. Politická i morální odpovědnost jsou jedním z motivačních faktorů realizace a aplikace práva. Odpovědnost v nejširším morálně politickém smyslu má zejména aktivní aspekt, představuje především uvědomělý a iniciativní přístup k plnění povinností, a to politických, morálních, právních atd. Pocit odpovědnosti se utváří a vyvíjí za působení mnoha faktorů, promítá se ve formě jednání do všech společenských vztahů, do kterých jedinec vstupuje v rámci své činnosti. Morálně politická odpovědnost jednotlivce a kolektivů je v socialistické společnosti zcela nezastupitelná i při plnění povinností stanovených právem. Vyplývá to z podstaty, obsahu a funkcí práva. Neboť cíle, pro které byly normy vydány, předpokládají především splnění povinností. Uložení sankce v případě neplnění povinností v celé řadě právem upravených vztahů zůstane jen v rovině sankcionování, neboť v konkrétním případě z aspektu metod právní regulace a povahy objektu právní regulace již nemůže být dosaženo právního cíle a účelu, pro které byla norma vydána. (Tento problém je nesporně daleko složitější; z aspektu právního cíle je to otázka pozitivní či negativní motivační stránky zprostředkování celospolečenských hodnot.) Neplnění povinností, porušování právních norem vyvolává řadu negativních důsledků.

Politická a morálně politická odpovědnost v dimenzích požadavku a realizovaného požadavku z aspektu plnění právem stanovených povinností přesahuje rámec právní úpravy. Obsah tohoto požadavku je podmíněn třídností socialistické demokracie, je vyjádřením procesu prohlubování forem socialistické demokracie, fungováním politického systému, uplatňováním vedoucí úlohy strany ve společnosti. V nejširším pojetí představuje tento požadavek iniciativní, odpovědné plnění všech úkolů, veškeré činnosti všemi kolektivy, všemi jednotlivci v souladu s požadavky socialistické zákonnosti. XXVII. sjezd zdůraznil: „Demokracie byla a zůstává nejdůležitějším nástrojem upevňování socialistické zákonnosti a pevná zákonnost je nedílnou součástí naší demokracie.“⁸⁾

⁸⁾ XXVII. sjezd KSSS, *Dokumenty a materiály*, Svoboda, Praha 1986, str. 61.

V relaci těchto vazeb a vztahů zaujímá specifickou úlohu ústavní odpovědnost. Všechny druhy právní odpovědnosti jsou založeny na porušení povinnosti. Ústavní odpovědnost má jiný smysl a význam, má povahu ústavní povinnosti. Obsah pojmu ústavní odpovědnosti je charakterizován vztahy danými ústavou. Ústavní odpovědnost je založena na základě těchto vztahů. Velmi obecně vymezeno, ve sféře realizace je pak obsah ústavní odpovědnosti dán vztahy, které představují či jsou bezprostředně spjaty s fungováním státního mechanismu (zejména z hlediska postavení, úlohy, pravomoci a kompetence jednotlivých druhů státních orgánů).

Ve sféře realizace práva jde dále o působení mimoprávních faktorů, jež představují další odlišnosti mezi ústavní odpovědností a ostatními druhy odpovědnosti. Je to např. otázka fungování mechanismu provázanosti ústavní odpovědnosti s odpovědností politickou, politickomorální, a to z hlediska výsledného působení, které je odlišné od fungování mechanismu politické a morální odpovědnosti, který je uveden do pohybu porušením právní povinnosti.

Z hlediska postavení, úlohy, pravomoci a kompetence jednotlivých druhů státních orgánů může jít o nedostatečné využívání oprávnění ve smyslu řídicí a rozhodovací činnosti. „Každý státní orgán je subjektem pravomoci stanovené československým právním řádem, proto její respektování je spojeno s požadavkem, povinností státních orgánů aktivně využívat prostředky a nástroje, kterými jsou vybaveny. Je nejen oprávněním, ale i povinností státních orgánů — politickou a ústavní — řešit, rozhodovat, účinně řídit společenské procesy, zdokonalovat formy společenských vztahů v národním hospodářství, v sociální oblasti, v kultuře i v jiných důležitých oblastech života společnosti. ... V práci státního aparátu musí být požadavek dodržování socialistické zákonnosti považován již za samozřejmý, elementární. Kontrolní orgány, inspekce, soudy a prokuratura — celá tato soustava je vybavena tak, aby dílčí pochybení efektivně a pohotově napravila. Proto je třeba rozšířit chápání socialistické zákonnosti v praxi státních orgánů i o požadavek šířeji si osvojovat vše, co patří do obsahu právní kultury vyspělého socialistického státu.“⁹⁾

Požadavek politické odpovědnosti se v socialistické společnosti neomezuje pouze na stát a sféru jeho činnosti. Jde o sféru fungování celého politického systému. Specifický význam má pak tento požadavek politické a morálně politické odpovědnosti v politické odpovědnosti člena komunistické strany z hlediska vnitrostranické demokracie a disciplíny. Tento specifický význam z aspektu morálně hodnotového nejvýznamnější vyplývá z vedoucí úlohy komunistické strany ve společnosti.

⁹⁾ J. Mečl: *Úloha státu při uskutečňování politické linie XVII. sjezdu KSČ*, Nová mysl, zvláštní číslo duben 1987.

Politická a morální odpovědnost z hlediska aktivní odpovědnosti zahrnuje i systém pozitivního ohodnocení výsledku chování jednotlivce, kolektivu, které je v souladu s těmito normami, zejména pak iniciativního plnění povinností nad jejich rámec, v souladu s tím, co stanoví a vymezují. Morální a politická odpovědnost se nerealizuje výlučně jen v rovině aktivního aspektu; zahrnuje i aspekt retrospektivní, a to ve smyslu zprostředkování různými formami (včetně právní formy zprostředkování) v souladu s hierarchizací celospolečenských zájmů a cílů. Obsah institutů morálních a politických sankcí, uplatňujících se v rovině retrospektivního aspektu, je podmíněn třídností morálních a politických norem.

Právní odpovědnost vyjadřuje pouze retrospektivní aspekt, je spjata toliko s porušením povinnosti.¹⁰⁾ Právní odpovědnost je součástí systému morálně politické odpovědnosti, z hlediska sociálního obsahu a funkčního působení ve struktuře společenských vztahů. Právní odpovědnost jako specifický druh sociální odpovědnosti představuje postižení újmou toho, kdo porušil právem stanovenou povinnost. Právní odpovědnost vystupuje jednak jako právní institut, jednak jako odpovědnostní vztah. Právní podstata odpovědnosti je dána normativností práva.

Normativnost je jedním z projevů specifičnosti právní úpravy. Míru této kvality nalézá zejména v procesu naplňování sociální funkce kontroly právem. (Jedno z kritérií zkoumání efektivnosti práva ve smyslu zpětné vazby na rovinu právní úpravy.) Tato míra kvality je dána již v procesu normotvorby. Z aspektu působení mimoprávních faktorů je závislá zejména na úrovni profesionálního právního vědomí. Právní základ právní odpovědnosti (v rovině právního institutu prostřednictvím norem regulujících odpovědnostní vztah) se jeví „prostředkem“, z aspektu metod řízení společnosti, zabezpečení realizace splnění povinnosti. Z hlediska povahy druhů a metod právní regulace jde o zakotvení prevence a postižení protiprávnosti, zaviněného porušení povinnosti. V rovině právní úpravy je sociální obsah vyjádřen prostřednictvím povahy, druhů a metod právní regulace, použitím prostředků právní techniky. Jde o vzájemný vztah sociálního obsahu socialistického práva a formy (vnitřní a vnější) jeho vyjádření. Sociální obsah vystupuje prostřednictvím vnitřní formy práva, současně povaha právní regulace nepůsobí pouze prostředky právní techniky, nýbrž v souvislosti s obsahovými kritérii. Sociální obsah se tak současně jeví obsahovým kritériem z hlediska struktury institutu právní odpovědnosti.

Sociální obsah vystupuje prostřednictvím právních norem, které před-

¹⁰⁾ Právní odpovědností se zde zabývám pouze v míře nezbytné ve vztahu k hlavní problematice této práce. Podrobněji viz J. El-Dunia: *K teoretickým otázkám právní odpovědnosti*, AUC Monographia XLII/1984, Univerzita Karlova, Praha 1984.

stavují organický, strukturně vytvořený celek. Tato struktura je dána působením, a to v různých úrovních, stránek vnitřní formy práva, institutu. Právní odpovědnost prostupuje celý právní řád, je stabilním prvkem právního řádu. Z hlediska roviny právní úpravy a režimu zákonnosti ochraňuje socialistické výrobní a ostatní společenské vztahy. Právní úprava odpovědnosti z aspektu zprostředkování celospolečenského cíle právním cílem je trvale spjata se zvládnutím následujícího požadavku — dosažením takové koncepce úpravy v jednotlivých odvětvích, aby institut právní odpovědnosti zprostředkoval funkčně nerozporné a souladné represivní, reparační a preventivně výchovné působení právní odpovědnosti v souladu s celospolečenským zájmem na plnění povinností a postižení porušení povinnosti. Současné dělení na jednotlivé druhy právní odpovědnosti z hlediska odvětvové náležitosti je do určité míry podmíněn, nepoukazuje v plné šíři na specifika každého, jednotlivého druhu až typu odpovědnosti, zejména z hlediska realizace odpovědnostních systémů.

Změny a zdokonalování forem a metod řízení společnosti se v současné době odráží i ve vztahu k právní úpravě odpovědnosti. Vzájemný vztah relativní stability právní úpravy odpovědnosti a dynamické povahy právní odpovědnosti je zde zpětně ovlivňován specifičností právní formy zprostředkování, normativní povahou a zabezpečením úlohy sankce státním donucením. Míra vzájemné kombinace působení represivní, reparační a preventivně výchovné funkce nemůže být zpravidla v socialistickém právu dána obecně, ale musí být konkretizována s přihlédnutím k individuálním zvláštnostem a konkrétnosti jednotlivých případů rušitelů. Proto také socialistické právo předvídá účelné způsoby kombinace sankcí a modifikace jejich ukládání. Vzhledem k cílům a požadavkům vyplývajících ze Zásad přebudování hospodářského mechanismu je v současnosti aktuálním úkolem zákonodárce v těchto dimenzích optimalizovat právní úpravu odpovědnosti z hlediska účelnosti stanovených sankcí, kombinací sankcí a modifikací jejich ukládání jako právního předpokladu výsledného působení (represivního, reparačního, preventivně výchovného) prostřednictvím jednotlivých druhů odpovědnosti (systémy odpovědnostních vztahů) v souladu s celospolečenským zájmem a cílem. (K tomuto např. viz Opatření ke zvýšení jakosti československé produkce, bod 2a, 2b, 2d, bod 3, bod 5, bod 6a, 6b, 6c; Dokumenty předsednictva ÚV KSČ a vlády ČSSR k přestavbě hospodářského mechanismu Československé socialistické republiky, Svoboda, Praha 1987, str. 33—35).

Z hlediska forem realizace práva vystupuje právní odpovědnost jako odpovědnostní vztah. Právní forma odpovědnostního vztahu je určena institutem právní odpovědnosti; tou stránkou, jíž působí regulativní funkce. Obsah právní odpovědnosti je určen normativním základem právní odpovědnosti; ve své konkrétní podobě je určen, vymezen, porušením

práva a výsledkem aplikační činnosti státního orgánu. Podstata vztahů vytvářejících sociální obsah ve sféře realizace odpovědnosti vyplývá ze skutečnosti, že právní odpovědnost vzniká v případě porušení (zaviněného) povinnosti nezávisle na „přání“ rušitele a má ve vztahu k němu vnější charakter; je reakcí státu na zaviněné porušení povinnosti. Obsah i struktura odpovědnostního vztahu (event. jednotlivých systémů odpovědnostních vztahů) v porovnání se strukturou a obsahem institutu právní odpovědnosti jsou relativně odlišné. V této rovině má sociální obsah jinou strukturu než v rovině právní úpravy. Rovněž relace vztahu sociálního obsahu a obsahu práva je jiná než v rovině právní úpravy. Charakter těchto relací je podmíněn působením mimoprávních faktorů. Jejich působení a vliv se projevuje prostřednictvím individuálních projevů vůle subjektů právních vztahů; specifické postavení a úpravu zaujímá aplikační činnost státních orgánů; je spjata s uplatňováním, působením režimu zákonnosti, je výsledkem realizace právních záruk zákonnosti.

Právní odpovědnost je uskutečněná povinnost, jejíž realizace byla zabezpečena ze strany státu použitím prostředků státního donucení vůči subjektu, jenž nese odpovědnost. Proces státního donucení a použití prostředků právního donucení nastupuje v důsledku zaviněného porušení povinnosti, jež má za následek vznik nové povinnosti:

1. Jde o novou povinnost z hlediska obsahu (odlišného od obsahu původní povinnosti), forem, způsobů a rozsahu realizace (trestní, správní, disciplinární odpovědnost),

2. Jde o novou povinnost z hlediska forem, způsobu a rozsahu.

Nově vzniklá povinnost

a) zahrnuje původní povinnost a obsahově ji rozšiřuje o další povinnost,

b) je pouze novou povinností, ale obsah této nové povinnosti je z hlediska své podstaty v souladu s obsahem původní porušené povinnosti (občanskoprávní odpovědnost). Obecnému pojetí právní odpovědnosti se v určitém směru vymyká občanskoprávní odpovědnost. Tato odpovědnost je rovněž uskutečněná povinnost, ale její realizace nemusí být zabezpečena specifickým následným donucením ve smyslu výsledku aplikační činnosti státního orgánu v případě, že povinný subjekt dobrovolně, v souladu se zákonem, splnil nově vzniklou povinnost, která mu vznikla v důsledku porušení povinnosti původní.

3. Úloha právní odpovědnosti při prohlubování právního vědomí kádrů v řídicí sféře je vázána na teoretické a praktické otázky řešení a výsledků jejich řešení v okruhu těchto základních problémů: 1. v rovině právní úpravy jde zejména o kvalitu úpravy vztahů v hospodářské sféře, a to ve směru správy státu, řízení hospodářských, ale i dalších organizací a institucí státními orgány; dále úpravy odpovědnosti v oblasti přímých vztahů

hospodářských organizací; úpravy všech druhů odpovědnosti ve všech druzích vztahů organizace a pracovníků organizace; úpravy tzv. objektivní odpovědnosti a v jejím rámci i specifikaci tzv. rizikových rozhodnutí; 2. v rovině realizace práva zejména působení politické odpovědnosti v procesu uskutečnění práva (včetně otázky obsahu a rozsahu politické odpovědnosti konkrétních subjektů v konkrétních vztazích); postižení působení těch mimoprávních faktorů, které výrazně ovlivňují uskutečňování, resp. až aplikaci práva.

V podmínkách socialistické společnosti se jednotlivé druhy odpovědnosti, politické, morální a právní, vzájemně ovlivňují, prolínají. Politická a morálně politická odpovědnost jednotlivce i kolektivů je významným faktorem realizace norem socialistického práva, a to jak při plnění povinností, tak využívání oprávnění. Z hlediska celospolečenských zájmů a cílů, sociálního obsahu, se projevuje jednota právní odpovědnosti, politické odpovědnosti a morálně politické odpovědnosti ve společenském odsouzení chování toho, kdo porušil nebo nesplnil právní povinnost. Tato jednota však může fungovat různě, což je ovlivněno řadou faktorů, především úrovní profesionálního a běžného právního vědomí. Z tohoto zorného úhlu jde o úroveň právního vědomí z hlediska řídící, rozhodovací a tím i aplikační činnosti státních orgánů (takto vymezeno s ohledem na druh pravomoci a působnosti); zde se zpravidla uplatňuje profesionální právní vědomí. Dále jde o úroveň právního vědomí povinných subjektů (jednotlivců v hospodářských organizacích atd.), jež působí v jejich řídící a rozhodovací činnosti; zde jde o uplatnění profesionálního právního vědomí zcela sporadicky. Působení úrovně právního vědomí je značně výrazné i z hlediska úrovně společenského právního vědomí (resp. skupinového), tedy těch, kteří odsuzují veřejným míněním jednání toho, kdo porušil povinnost. Společenské odsouzení z hlediska právního režimu představuje výsledek aplikační činnosti státního orgánu, zpravidla uložení sankce.

V procesu formování a vývoje právního vědomí se uplatňuje působení faktorů objektivních a subjektivních, obecných a specifických (z aspektu metodologického východiska jde zejména o řešení otázky podstaty a jevu, dále otázky obecného, zvláštního a jedinečného).⁴¹⁾

Uplatnění kritéria vztahů základny a nadstavby vymezuje objektivní faktor, jímž je sociálně třídní struktura společnosti (podmiňuje příslušnost jednotlivce k určité třídě, sociální skupině, z aspektu determinujícího působení tohoto faktoru je podmíněn i obecný obsah sociální pozice jednotlivce). V této souvislosti pouze připomínám některé myšlenky Karla Marxe, jež jsou východiskem pro pojetí základny a nadstavby: „Souhrn všech... výrobních poměrů tvoří hospodářskou strukturu společnosti,

⁴¹⁾ Pozn. K problematice právního vědomí činím pouze několik poznámek.

reálnou základnu, nad níž se zvedá politická a právní nadstavba a které odpovídají určité společenské formy vědomí. Způsob výroby materiálního života podmiňuje sociální, politický a duchovní životní proces vůbec...¹²⁾

Existence tříd, třídních vztahů a diferenciací v systémy sociálních skupin podmiňuje sociální postavení jednotlivce, jeho místo v určité konkrétní sociální struktuře. Vzhledem ke složitosti společenských vztahů zaujímá každý jednatel řadu sociálních pozic; „... ale lidská podstata není nějaké abstraktum vlastní jednotlivému individuu. Ve své skutečnosti je to souhrn společenských vztahů.“¹³⁾

Podmíněností ekonomickou základnou se otázka vztahu jednotlivce, společnost, stát, problematika utváření forem společenského vědomí a otázky úlohy a působení politiky, státu a práva nevyčerpávají; jde o postavení relativní samostatnosti a zpětného vlivu jednotlivých složek nadstavby ve vztahu k základně a vůči formám vědomí. Ekonomická základna určuje společenské formy vědomí, avšak na společenské formy vědomí působí též právní a politická nadstavba. Zpětně je právní a politická nadstavba produktem vědomé činnosti panující třídy: dělnické třídy ve svazku s družstevním rolnictvem a ostatními vrstvami pracujících.

Vzájemné působení společenského, skupinového a individuálního právního vědomí lze zkoumat v různých rovinách a vazbách. V mechanismu formování a vývoje společenského, skupinového a individuálního právního vědomí a ve vzájemných vazbách působení, z hlediska hodnotové orientace (společností preferovaných hodnot a chráněných hodnot socialistickým státem) je nezastupitelné působení společenského vědomí. V mechanismu působení na skupinové a individuální právní vědomí je relátorem vztahu zprostředkování právní ideologie v rovině sociálně právní psychiky a individuální psychiky.

Subjektivním faktorem, který výrazně ovlivňuje stav, úroveň a kvalitu individuálního právního vědomí, je individuální psychika (psychologické dispozice, otázky struktury osobnosti).

Uplatnění kritéria, které vychází ze zpětného vlivu normativní a vztahově institucionální složky právní a politické nadstavby na společenské vědomí vymezuje obecné faktory působící na formování a vývoj právního vědomí skupin a jednotlivců:

- a) působení práva z aspektu roviny právní úpravy a z aspektu roviny realizace a aplikace práva,
- b) ideologické působení,
- c) působení právní výchovy a propagandy.

¹²⁾ K. Marx, B. Engels: *Vybrané spisy* sv. I, Praha 1954, str. 42.

¹³⁾ K. Marx, B. Engels: *Spisy* sv. 3, SNPL, Praha 1958, str. 18.

Třídně a funkčně zaměřené působení těchto obecných faktorů je výsledkem cílevědomé teoreticko-praktické činnosti strany a státu; je výsledkem uskutečňování zejména právní politiky; režim fungování a působení ve struktuře společenských vztahů je institucionálně zabezpečován státem.

Kritérium mechanismu působení všech forem společenského vědomí na právní vědomí vymezuje obecný faktor, jímž je:

a) paraelní působení všech forem společenského vědomí.

Uplatnění kritéria působení společenských skupin (mikrosféry) z aspektu roviny sociální psychologie a individuální psychologie, ve stálém procesu socializace jednotlivce vymezuje základní specifické faktory působící na formování a vývoj právního vědomí:

a) působení rodinného prostředí,

b) působení kolektivu spolupracovníků (pracovních kolektivů),

c) působení kolektivu (politické strany, společenské a zájmové organizace),

d) působení skupin neformálních (vztahy, jež nejsou institucionalizovány — okruh přátel atd.).

Uvedené specifické a obecné faktory náleží mezi ty, jejichž souhrnné působení utváří sféru vlivu společenského prostředí. Tyto faktory mají formativní vliv na utváření a vývoj v podstatě všech druhů společenského vědomí. Účinnost vlivu jednotlivých faktorů na utváření právního vědomí je patrné z hlediska zkoumání a hodnocení stavu, kvality a úrovně, a to v dimenzích diferencovanosti, paraelnosti, průniku, působení všech forem společenského vědomí.

Navenek projevené chování je vždy podmíněno psychickým mechanismem jedince, prostřednictvím něhož se projevují psychologické vlastnosti a zvláštnosti jednotlivce. Tyto subjektivní faktory jsou vždy, ať již jakýmkoliv způsobem co do výsledné kvality a úrovně vědomí jednotlivce podmíněny a ovlivněny společenskými vztahy, společenským vědomím, prostředím, v němž žije, tedy mikrosférou. Působení vnějších faktorů se realizuje jen prostřednictvím vnitřního psychického mechanismu. Individualita je koneckonců důsledkem socializace; (z aspektu struktury osobnosti se ovšem dosti výrazně uplatňují dědičné rysy, které modifikují formativní vlivy procesu socializace prostřednictvím mechanismu psychické regulace). Individualita se utváří ve stálém procesu interakce jednotlivce s ostatními, prostřednictvím přijetí určitého systému sociálních rolí a kulturních hodnot. „To, co určuje míru a bohatství osobnosti a stupeň její tvůrčí individuality, je schopnost integrace co největšího množství sociálně významných hodnot.“¹⁴⁾ Relaci individuálního a společenského

¹⁴⁾ I. S. Kon: *Sociologie osobnosti*, Orbis, Praha 1971, str. 80.

vědomí z aspektu poznanych potřeb, zájmů, cílů a hodnot vyjadřuje K. Marx v této myšlence: „Člověk — jakkoli je tedy zvláštním individuem, a právě jeho zvláštnost z něho dělá individuum a skutečnou individuální pospolitou bytost — je právě tak totalitou, ideální totalitou, subjektivním jsoucnem myšlené a pociťované společnosti pro sebe, stejně jako i ve skutečnosti je tu jednak nazírání a skutečný prožitek společenského jsoucná a zároveň jako totalita lidského životního projevu.“¹⁵⁾

Za prvky mechanismu psychické regulace jsou psychologii obecně vymezovány motiv, vůle, rozhodování. Problémem zjišťování stavu právního vědomí (rovněž i účinnosti působení jednotlivých faktorů působících na formování právního vědomí) je otázka postižení mechanismu psychické regulace jednotlivce z aspektu empiricky dostupné struktury právního vědomí. Sociologickými empirickými výzkumy se nepochybně snadněji zjišťuje stav právního vědomí jednotlivce v rovině znalosti práva než v rovině hodnotících soudů a postojů k právu, byť i tyto otázky nesou s sebou řadu obtíží vyvolaných objektivně samotným předmětem výzkumu — „odrazu fungování právního pořádku ve vědomí“.

Tyto skutečnosti lze příkladmo doložit na vymezení pojetí postoje k právu z teoretické části empirického výzkumu: „Pri bližšom pohľade ide vlastne o súhrn (systém) relatívne trvalých dispozícií: relatívne trvalých presvedčení o povahe a vlastnostiach práva, relatívne trvalej dispozície určitým spôsobom ho hodnotiť a relatívne trvalej dispozície určitým spôsobom sa voči nemu správať. Dospeli sme teda, ako mnohí pred nami, k trojkomponentovému chápani postoja k právu.“¹⁶⁾ Z pohľadu psychologických souvislostí se uvádí: „Hodnotiaci komponent postoja k právu sa tiež nekryje s hodnotiacou složkou právneho vedomia, ktorú v podstate tvorí súhrn hodnotiacich súdov o právnom poriadku...“¹⁷⁾

Současné teoretické práce i výsledky empirických výzkumů k právnímu vědomí poukazují z hlediska různých úrovní na morálku (resp. hodnotový systém, systém morálních norem), světový názor a komunistickou výchovu jako na faktory, které ovlivňují formování a vývoj právního vědomí.

Řadu poznatků o metodách a formách pěstování a výchovy k vědeckému světovému názoru z pohľadu komplexní komunistické výchovy přináší zejména pedagogika a psychologie (metodologickým východiskem je marxisticko-leninská filozofie).

Je nesporné, že klíčovým problémem psychického mechanismu regulace

¹⁵⁾ K. Marx: *Ekonomicko-filosofické rukopisy z roku 1844*, SNPL, Praha 1961, str. 62.

¹⁶⁾ Formování právního vedomia študentov vysokých škôl, Právnická fakulta UK, katedra teórie štátu a práva, Bratislava, Čiastková resortná výskumná úloha MŠ SSR RŠ.

¹⁷⁾ Tamtéž.

jednotlivce je problém, z aspektu struktury osobnosti, mravní zralosti, sociální zralosti, již odpovídá určitá úroveň mravního vědomí a mravního citění. Otázka mravní výchovy, estetické výchovy, výchovy k práci, pěstování volných složek osobnosti se váže s výchovou od nejútlejšího věku dítěte (základy charakterových vlastností se utvářejí ve věku od tří do pěti let; jsou položeny základy hodnotové orientace, s prvními zkušenostmi, jež jsou nabývány v určité mikrosféře. S dítětem roste i jeho sociálně mravní zkušenost). Toliko na základech dobré mravní výchovy a pěstování volných vlastností odpovídajících morálně hodnotovému systému a etice socialistické společnosti lze formovat a rozvíjet v odpovídajícím věku a odpovídajícími metodami i politické uvědomění (formovat a rozvíjet světový názor); na těchto základech se pak může formovat a rozvíjet i právní citění. Cílevědomé, systematické působení na formování vědomí je významným prostředkem proti živelnému působení, jež rovněž působí na formování vědomí. XVII. sjezd KSČ věnoval výraznou pozornost otázce výchovy mladé generace v duchu všech složek komunistické morálky, idejí a hodnot socialismu. Výchova mládeže tvoří jednu z nejvýznamnějších oblastí politiky komunistické strany i její politické praxe.

Cílevědomé působení na formování právního vědomí dospělého jednotlivce je již daleko složitější, neboť základní složky struktury osobnosti (zejména volní složky) a hodnotovou orientaci již nelze změnit, je možné ji pouze ovlivnit.

Komunistická výchova, z hlediska svého cíle a jím i podmíněných požadavků, zahrnuje celkovou kvalitu výchovného působení; zejména v oblasti světónázorové, mravní a ideověpolitické. Tyto tři složky komunistické výchovy jsou rozhodujícími při formování osobnosti, projevují se v kvalitě utváření mravní zralosti, politickém uvědomění. Cílem komunistické výchovy je osvojení si a ztotožnění se rozumově i citově s vědeckým světónázorem; v hodnotové orientaci s hodnotami socialismu. Osvojení si světónázoru a správná hodnotová orientace odpovídající hodnotám socialistické společnosti, provázaná s charakterovými vlastnostmi, pak tvoří, z aspektu struktury osobnosti a její sociální role, pevný základ pro to, aby jednotlivec žil skutečně socialistickým způsobem života.

Komunistická výchova má být tedy výchovou k lásce k vlasti, k odpovědnému vztahu k práci, pochopení, že tvůrčí práce přináší prospěch nejen společnosti, ale že je současně jednou z hodnot života v socialistické společnosti, k tvůrčímu přístupu k životu, vyvolat zájem o celospolečenské dění, vyvolat touhu podílet se na budování socialistické společnosti (vlastní svědomitou prací, prostřednictvím svého členství v politické straně, společenské a zájmové organizaci), k proletářskému internacionalismu, vychovávat k úctě k zákonům a k dodržování zákonů i jiných sociálních

norem. Vychovávat k manželství a rodičovství. V neposlední řadě pak vychovávat a pěstovat vztah k umění a historii umění naší země. Komplexně tedy působit na utváření takových vlastností, jako je pracovitost, zdravá ctižádost a skromnost, čestnost, zásadovost, cit pro morální a sociální spravedlnost.

Stav, úroveň a kvalita mravního vědomí, mravní citění a hodnotová orientace založené a vypěstované komunistickou výchovou, jsou rozhodující faktory, které ovlivňují právní citění a vědomí práva. Jsou subjektivním faktorem, jenž působí k dosažení takového stavu právního vědomí jednotlivce, jež se projevuje v jeho postojích v dimenzích vnitřního ztotožnění s právem jako společenskou hodnotou. Z hlediska psychického mechanismu regulace jednotlivce je otázka vůle (volní složka struktury osobnosti) dominující ve vazbě na hodnotovou orientaci motivace jednání. Působením komunistické výchovy se pěstují volní vlastnosti, které se v procesu rozhodování, volby a výběru varianty chování prosazují v rovině mravního citění jako mravní imperativ hodnotové orientace. Úroveň a kvalita mravního vědomí a mravní citění je rovněž jedním z předpokladů utváření pocitu odpovědnosti za výsledek vlastní činnosti; je předpokladem utváření politické odpovědnosti jednotlivce, a to ve směru aktivního aspektu.

4. Působení právní úpravy je faktorem, jenž rovněž ovlivňuje úroveň a kvalitu právního vědomí vedoucích pracovníků v hospodářské sféře. Zpětně úroveň a kvalita právního vědomí těchto pracovníků ovlivňuje realizaci a zabezpečení právního cíle ve struktuře daných vztahů.

Socialistické právo není výlučným nástrojem řízení, uplatňuje se v působení s ostatními nástroji, zejména v regulaci hospodářského života. V důsledku povahy těchto vztahů jsou nutně zákonodárcem využívány i cílové normy. Z pohledu právního cíle institutu právní odpovědnosti a jeho funkcí je problémem otázka úlohy sankce ve smyslu následného zabezpečení (realizace) porušení povinnosti. Za prvé, komplexní právní postih systémem odpovědnostních vztahů a uložených sankcí (za použití prostředků státního donucení) v případě této formy a způsobu právní regulace není možný, což je podmíněno samotnou povahou předmětu právní úpravy. Komplexní posouzení dosažení či relací nedosažení cíle (účelu) stanoveného touto právní normou leží vně rámce právní úpravy; jde o posouzení a zhodnocení v rovině politické odpovědnosti, a to zkonkretizované ve vztahu k odpovědným vedoucím pracovníkům.

Je však zcela mimo pochyb, což dokládá i právní úprava, že při realizaci stanoveného cíle, v případě porušení povinností stanovených odvětvovou právní úpravou nastupují sankce, realizují se systémy odpovědnostních vztahů. Cílové normy neurčují oprávnění a povinnosti chování subjektů

ve smyslu klasických norem. Záleží na kvalitě (v souladu s požadavky zákonnosti) rozhodnutí vedoucího pracovníka (ve smyslu jednotlivých úrovní řízení), které formy a metody realizace zvolí a jaké možnosti mu „dává“ právní úprava z hlediska právních nástrojů řízení, zejména s ohledem na odpovědnou právní úpravu. Tyto rozhodovací procesy v sobě absorbují i problém tzv. přípustného hospodářského rizika. Jde o rozhodnutí, která co do své povahy a v důsledku naléhavosti jsou řešením otázky vztahu ekonomické efektivity a vysoce odborně erudovaného rozhodnutí. Jde o varianty rozhodnutí, hraničně vymezeno, v situaci, jestliže nebude rozhodnuto, sníží se v některých ukazatelích efektivity, jestliže bude rozhodnuto, mohou vzniknout určité formy rizika. Tato varianta je spjata až s porušením norem, požadavky socialistické zákonnosti. Je skutečně otázkou kvality rozhodnutí, zda v jeho důsledku riziko nepřesáhne hranici přípustnosti, a to ekonomických možností i právní regulace.

Rizikové rozhodování je opět spjata s politickou odpovědností jednotlivce (s naplňováním kritérií odbornosti, politické uvědomělosti a mravní zralosti). Právní regulace má omezené možnosti přesného vymezení (nikoliv nutného a žádoucího v souladu se společenským zájmem postižení protiprávního jednání zakládajícího trestní delikt, správní delikt atd.), a to v důsledku převažující volní činnosti, jejíž obsah tvoří zcela konkrétní úroveň odborných znalostí, zcela konkrétní praktické zkušenosti, emotivní složky v souladu s politickým citem pro rozhodování. Zabezpečení společenského cíle, vyjádřeného v cílových normách, spočívá v účelnosti, možnosti kombinací a modifikací ukládání sankcí na základě obsahové jednoty právních norem tvořících institut právní odpovědnosti.

Působení práva z aspektu aplikace práva státními orgány je spjata buď s vlastní zkušeností jednotlivce nebo poznatky získané nepřímou, zprostředkovanou, informací o využití oprávnění, plnění povinností, porušení právních povinností, o obsahu rozhodnutí státního orgánu.

Názory na činnost státních orgánů, které aplikují právo a zejména hodnocení jejich rozhodnutí, je spjaté s formou kontaktu, který s nimi jednotlivci měli. Výzkumy vypovídají o tom, že „axiologické obrazy“, které si lidé o činnosti těchto orgánů utvořili, přenášejí na samotné právo; za skutečné vlastnosti práva považují ty, které získali v podání těchto orgánů.¹⁸⁾ Aplikace práva a zvláště aplikace práva soudy vytváří jeden z nejvýznamnějších prostředků formování představ o socialistickém právu žádoucím směrem, neboť soudní rozhodnutí se zakládají na uplatňování socialistické zákonnosti.¹⁹⁾

¹⁸⁾ V. N. Kudrjavcev: *Znanie pravovoj normy*, Socialističeskoje gosudarstvo i pravo 9/1983, str. 34, 72.

¹⁹⁾ Viz E. A. Lukaševa: *Motivy i povedenie čeloveka v pravovoj sfere*, Socialističeskoje gosudarstvo i pravo 8/1972, str. 20.

Proces aplikace práva výrazně ovlivňuje profesionální právní vědomí, a to z hlediska výsledku interpretační i aplikační činnosti, jež působí v dimenzích sociálního obsahu roviny odpovědnostního vztahu.

Sociální obsah, modifikován profesionálním právním vědomím v procesu normotvorby, který tvoří právní obsah, vystupuje jako právní forma k realizujícím se odpovědnostním vztahům. Jde o normy, z hlediska regulativní funkce práva, upravující činnost, podmínky a postup státního orgánu, dále normy, upravující podmínky vzniku či změny hmotněprávního poměru — odpovědnostního vztahu. Realizace oprávnění a povinností ze strany všech povinných subjektů na základě zákona a v mezích zákona zde vystupuje jako požadavek socialistické zákonnosti. A v této úrovni je obsah práva (tudíž i sociální obsah) institutu právní odpovědnosti roven i právnímu obsahu odpovědnostního vztahu.

V rovině aplikační činnosti státního orgánu se vytváří základ sociálního obsahu odpovědnostního vztahu. Ze strany státního orgánu jde při aplikaci práva o volní a intelektuální činnost. Volní činnost představuje proces poznání právních norem, které upravují činnost a postup státního orgánu, dále hmotněprávních a procesněprávních norem vztahujících se k řešenému případu, poznání a hodnocení právně relevantních skutečností, majících význam v procesu zjišťování materiální pravdy.

Základ sociálního obsahu odpovědnostního vztahu, vytvářející se v procesu aplikace práva, je podmíněn celým procesem poznání.

Sociální obsah právní odpovědnosti v rovině aplikační činnosti státního orgánu, a to v okamžiku vydání rozhodnutí, má relativně složitou strukturu.

V sociální obsah odpovědnostního vztahu „vstupuje“ sociální obsah, jako obsah práva, ve smyslu konkrétní právní úpravy (hmotněprávní a procesněprávní normy). Ten pak v procesu aplikační činnosti vystupuje ve vztahu k právně relevantním skutečnostem daného případu jako obsahové kritérium hodnocení a současně jako forma (z aspektu formálního vyjádření obsahu právních norem). A konečně po dovršení procesu poznání a jeho výsledku, vyjádření tohoto obsahu vnější formou (aktem aplikace práva) může vystupovat jako závazná právní forma konkrétního odpovědnostního vztahu.

Konečná „podoba“ této formy je ovlivněna základem sociálního obsahu odpovědnostního vztahu — procesem poznání, jehož výsledkem je určitá interpretace a aplikace právní normy.

Z hlediska struktury sociálního obsahu odpovědnostního vztahu v momentu jeho vzniku — vydání aktu aplikace práva, jde o dvě části.

První část tvoří sociální obsah (jako obsah práva) objektivního práva, jenž procesem interpretace a aplikace (ve smyslu poznání objektivní reality; právních norem i právně relevantních skutečností zakládajících

odpovědnostní vztah) vystupuje v této rovině a v tomto momentu jako závazná právní forma. Z tohoto zorného úhlu se pak překrývá sociální obsah odpovědnostního vztahu s obsahem práva (objektivního práva), a to především z aspektu dikce zákona, tedy formálního vyjádření obsahu právní normy. Jinak řečeno, státní orgán aplikuje určitou, konkrétní právní normu na určitý, konkrétní právní vztah.

Ke shodě v této úrovni, z hlediska výsledku interpretační a v návaznosti i aplikační činnosti státního orgánu, však nemusí vždy dojít.

Druhou část struktury sociálního obsahu odpovědnostního vztahu v momentu jeho vzniku tvoří poznatky státního orgánu.

Aplikační činnost státního orgánu představuje mimo jiné i obecný proces poznání ukončený vydáním aktu aplikace práva. I když právní předpisy reálně možným způsobem zakotvují tento proces poznání (ve smyslu postupu státních orgánů), přesto daleko větší „prostor“ procesu poznání je právem nepostižitelný. (Svůj význam má nepochybně i faktické uplatňování obecných zkušeností samotnými státními orgány.)

K těmto poznatkům dochází státní orgán ve své interpretační činnosti tou činností, která je ve své podstatě nepostižitelná právními normami, ale od níž závisí realizace odpovědnostních vztahů, a to v rovině rozhodnutí státního orgánu o povinných a oprávněných subjektech a o obsahu a rozsahu práv a povinností těchto subjektů.

Tato druhá část struktury sociálního obsahu odpovědnostního vztahu (v rovině aplikační činnosti státního orgánu) se jeví významným činitelem, jenž působí jako atribut dodržování či porušování požadavků socialistické zákonnosti, zejména jako principu.

V okamžiku vzniku odpovědnostního vztahu (vydáním aktu aplikace práva) vystupuje sociální obsah a obsah práva prostřednictvím tohoto aktu aplikace práva jako právní forma ve vztahu k odpovědnostnímu vztahu, jenž se má na základě tohoto rozhodnutí realizovat.

V rovině již realizujícího se odpovědnostního vztahu vystupuje sociální obsah i obsah práva. První část tohoto sociálního obsahu představují poznatky státního orgánu vyjádřené aktem aplikace práva, jakožto výsledku volní činnosti státního orgánu.

Druhou část struktury sociálního obsahu odpovědnostního vztahu tvoří konkrétní výsledek volního jednání povinného subjektu — zda tedy plní, jak plní nebo neplní povinnosti (z hlediska obsahu, rozsahu, lhůty atd.), stanovené aktem aplikace práva.

V úrovni působení aktu aplikace práva, jako závazné právní formy pro realizující se odpovědnostní vztah, představuje první část struktury sociálního obsahu jednotu s obsahem práva, vyjádřeným tímto aktem. Obsah práva v této úrovni, za prvé, vyjadřuje zvláštní právní postavení povinného subjektu a tedy i prostředky k zabezpečení splnění stanove-

ných povinností. Za druhé, postavení státního orgánu, jakožto subjektu tohoto vztahu a garanta právem chráněných zájmů, jehož práva splývají s povinnostmi uskutečňování těchto práv.

Obsah práva (odpovědnostního právního vztahu) se shoduje s první částí struktury sociálního obsahu odpovědnostního vztahu. Druhá část struktury sociálního obsahu, který zahrnuje postoj, může být v rozporu s obsahem práva (v úrovni působení aktu aplikace práva jako právní formy, na chování povinného subjektu, nikoliv s obsahem práva objektivního, neboť to stanoví podmínky použití prostředků státního donucení v případě neplnění povinností).

II. STYL ŘÍDÍCÍ PRÁCE

A UPEVNĚOVÁNÍ DISCIPLÍNY

1. Působení sankce v rovině právní úpravy v dimenzích hrozby uložení sankce na případ porušení povinnosti, rovněž uložení sankce, není vždy tak účinné, jak je právním cílem předpokládáno. Vlivem různých faktorů dochází stále k páchání trestných činů proti majetku v socialistickém vlastnictví.

Ve Zprávě o stavu socialistické zákonnosti v ČSR pro plenární schůzi ČNR v květnu 1985 bylo uvedeno: Trestné činy hospodářské představují stále výrazný podíl ze všech trestných činů. Nejčastěji se vyskytuje rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví, které činí více než tři čtvrtiny ze všech hospodářských trestných činů. Více než polovinu odsouzených za tento trestný čin tvoří vlastní pracovníci poškozených organizací; také škody, které způsobují, jsou podstatně větší než škody způsobené cizími osobami. Z velké části je rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví spácháno odcizováním nebo zpronevěrou finančních hotovostí, předmětem rozkrádání jsou však i hotové výrobky a materiál.²⁰⁾ Dále zpráva konstatovala, že z trestných činů proti hospodářské soustavě se nejčastěji vyskytoval trestný čin spekulace. Sporadicky se objevily i trestné činy proti hospodářské kázi, zejména porušování povinnosti v provozu socialistické organizace. Dalším, ale již častěji se vyskytujícím trestným činem, byl trestný čin porušování povinnosti při nakládání s finančními a hmotnými prostředky. Zpráva také zdůraznila, že byla přijata určitá opatření příslušnými státními orgány k zabezpečení postihu páchání trestné činnosti korupce a úplatkářství.

Dále bylo konstatováno, že z trestných činů proti hospodářské kázi se před soudy téměř nevyskytuje trestný čin dodávky výrobku a prací zvlášť vadné jakosti, ačkoliv se v hospodářské praxi nedostatky této povahy nezdá vyskytovat. Příčiny nedostatku postihu tohoto druhu trestné činnosti spočívají v tom, že hospodářská sféra tyto případy neoznamuje orgánům činným v přípravě řízení a řeší je nejvýše ekonomickými sankcemi, ačkoliv by přicházelo v úvahu již použití a uložení sankcí trest-

²⁰⁾ Zpráva o stavu socialistické zákonnosti v ČSR pro plenární schůzi ČNR, květen 1985, str. 8.

ních. (V současné době je již zabezpečeno Opatřením ke zvýšení jakosti československé produkce.)

Na úseku občanskoprávním šlo zejména o porušování norem, týkajících se neoprávněného majetkového prospěchu a náhrady škody. Rovněž docházelo k porušování, ve větší míře, právních norem upravujících pracovníprávní vztahy. Typickým příkladem sporů, sledujících ochranu socialistické ekonomiky a majetku v socialistickém vlastnictví, byly spory o náhradu škody způsobené pracovníkem. V roce 1984 činily tyto spory 26,7 % všech pracovníprávních věcí projednávaných soudy. S těmito projednáními byly spjaty určité záporné poznatky vzhledem k organizacím. Šlo především o to, že socialistické organizace neuplatnily vždy náhradu škody v takovém rozsahu, v jakém to ukládají právní předpisy. Další záporné poznatky se týkaly motivace socialistických organizací při podávání těchto žalob. Vedoucí hospodářští pracovníci se snažili přenést odpovědnost za rozhodnutí o náhradě škody na soud, i když bylo zřejmé, že žaloba organizace nemůže být úspěšná. Ve zprávě bylo zdůrazněno, že takové spory nejen neznamenají pro ochranu socialistické ekonomiky žádný přínos, ale někdy i navíc vyvolávají negativní ohlas na pracovišti žalovaného pracovníka.

Jedním ze základních předpokladů úspěšné realizace úkolů socialistické ekonomiky je dodržování pracovní kázně. Dále bylo uvedeno, že pracovníprávní předpisy poskytují vedoucím pracovníkům socialistických organizací dostatek prostředků k jejímu upevnění.

Z poznatků získaných z průzkumných řízení provedených soudy vyplynulo, že znalost pracovníprávních předpisů v socialistických organizacích není vždy na náležité úrovni. To ve svých důsledcích vede k tomu, že téměř polovina kárných opatření přezkoumávaných soudy musela být zrušena. Zpráva zdůraznila, že tento postup soudů nebývá vždy správně chápán ze strany některých vedoucích pracovníků, kteří pak místo toho, aby si osvojili znalost příslušných pracovníprávních předpisů, případně si zajistili odbornou spolupráci svého právního útvaru, projevují nespokojenost s rušením nezákonných kárných opatření, která chápou jako nedostatečnou podporu poskytovanou socialistickým organizacím při upevňování pracovní kázně. Je samozřejmé, že z požadavku prohlubování pracovní kázně nelze slevit. Nesmí však být realizován způsobem, jenž je v rozporu s principem socialistické zákonnosti.

Z příkladmo uvedených skutečností porušování právních povinností vyplývá, že i určitý počet vedoucích hospodářských pracovníků porušoval právní předpisy, a to buď protiprávním jednáním, nebo opomenutím právního jednání. V oblasti páčání trestných činů proti majetku v socialistickém vlastnictví šlo zejména o nedostatečnou ochranu a ostrahu majetku

v socialistickém vlastnictví; o nedůsledné plnění právních povinností, až opomíjení ustanovení právních předpisů ze strany vedoucích pracovníků, dále i o nedůsledné provádění kontroly.

Je nesporné, že tyto skutečnosti naznačují stav, kvalitu a úroveň právního vědomí, zejména z hlediska postoje k právu, oslabují výrazně účinnost řídicí práce a zeslabují přirozenou autoritu vedoucího pracovníka ve vztahu k pracovnímu kolektivu.

Negativním jevům v řídicí práci kádrů, rozboru příčin těchto negativních jevů a možnostem jejich odstranění či alespoň jejich nutné, částečné eliminace (včetně příčin hospodářské kriminality) věnoval ústřední výbor KSČ značnou pozornost již v období před XVII. sjezdem KSČ: „K vyšší účinnosti boje proti porušování zásad socialistické zákonnosti, morálky a disciplíny významně přispěl Dopis předsednictva ÚV KSČ, který stranická i ostatní veřejnost kladně přijala. Zaznamenali jsme první pozitivní kroky, avšak v řadě míst stále chybí větší rozhodnost v zápase proti negativním jevům a jejich příčinám.“²¹⁾

Zvyšování a upevňování odpovědnosti, politické odpovědnosti, v souladu s požadavky socialistické zákonnosti, je jedním z hlavních předpokladů rozvinutí principu demokratického centralismu, naplňování úlohy všech forem demokracie. „Zvyšování účinnosti státního řízení musí nepochybně vycházet z řešení takových klíčových úkolů, jako jsou: zkvalitňování centrálního řízení, posílení komplexnosti programové a koordinační úlohy centrálních orgánů federální vlády a republikových vlád; posilování odpovědnosti a pravomoci ostatních, nižších článků řízení (nejenom hospodářských, ale i státních, např. v soustavě národních výborů) a konečně všestranná podpora rozvoje iniciativy a zainteresovanosti pracovních kolektivů, posilování samostatnosti a odpovědnosti podniků.“²²⁾

Posílení a upevnění politické odpovědnosti všech subjektů, zejména ve sféře hospodářského života, je v současnosti jedním z prioritních celospolečenských zájmů a cílů. V důvodové zprávě k návrhu zákona o státním podniku je zdůrazněno: „... důsledněji vymezit kompetence ... stupňů řízení a jejich vzájemné vztahy tak, aby nedocházelo k rozměňování odpovědnosti, k jejímu přesouvání na vyšší stupně řízení ani k zasahování do činnosti podniků ve věcech, které zákon svěřuje přímo podnikům. To je také předpokladem pro těsnější spolupráci státních orgánů a podniků i pro sladování celospolečenských zájmů a podnikových zájmů.“

Celospolečenský zájem na posílení a upevnění politické odpovědnosti v souladu s prohlubováním forem socialistické demokracie, současně jako

²¹⁾ *Sborník hlavních dokumentů XVII. sjezdu KSČ*, Svoboda, Praha 1986, str. 88.

²²⁾ J. Mečl: *Úloha státu při uskutečňování politické linie XVII. sjezdu KSČ*, Nová mysl, zvláštní číslo duben 1987, str. 96.

jeden z jejích základních požadavků, je zprostředkování právním cílem v návrhu zákona o státním podniku, v postavení ředitele podniku a úloze všech forem socialistické samosprávy pracovního kolektivu při řízení a rozhodování.

Tato navrhovaná právní úprava je právním předpokladem upevnění odpovědnosti, a tím i upevnění disciplíny. Z návrhu zákona o státním podniku vyplývá, že právní zprostředkování vztahů řízení uvnitř podniku i vztahy vnější předpokládají z hlediska úspěšné realizace, pokud jde o působení mimoprávních faktorů, politickou uvědomělost, odbornou vyspělost a morální vyspělost, a to nejen u vedoucích pracovníků (kde o tom návrh zákona „hovoří“ explicitně), ale i z hlediska pracovních kolektivů.

Politická a morálně politická odpovědnost vedoucího pracovníka, ve smyslu aktivního aspektu, představuje celospolečenský požadavek aktivního, iniciativního plnění všech povinností; přesahuje tedy rámec právní úpravy; současně představuje požadavek dodržování socialistické zákonosti.

Výchozím předpokladem naplňování politické odpovědnosti vedoucího pracovníka je politické uvědomění, odborná vyspělost a morální vyspělost. Tato kritéria, z pohledu konkrétních subjektů, působí, v nejobecnějším, formou uplatňování stylu práce řídicího pracovníka, uplatňování zcela konkrétních metod a prostředků v řídicí a rozhodovací činnosti. Z aspektu celospolečenského zájmu a cíle — upevňování odpovědnosti — jde o požadavek uplatňování leninského stylu práce, leninských metod práce. Charakter metod, prostředků a způsobů vedení a řízení, celého stylu práce musí odpovídat celospolečenským zájmům, nesmí odporovat cílům, zásadám a principům socialistické společnosti, socialistické etice.

Podstatou stylu práce řídicího pracovníka je způsob, jakým realizuje pracovní úkoly. Jde o vytvoření souladu mezi pracovními úkoly a pracovním úsilím vedoucího pracovníka a pracovním úsilím pracovního kolektivu. Jako výrazné faktory se prosazují ve vztahu vedoucí—pracovní kolektiv odborné znalosti vedoucího pracovníka, které souvisí s otázkou stálého sebevzdělávání, informovanosti v oboru nad rámec povinných forem; z aspektu volných vlastností souvisí se sebekázní, sebevýchovou; nestačí pouze byt dlouhodobé praktické zkušenosti; naplnění těchto požadavků se pak stává předpokladem pro odpovědný přístup; z aspektu politické odpovědnosti politický cit v rozhodovací činnosti; z aspektu morální odpovědnosti zejména přirozená autorita u spolupracovníků, jež je jedním z předpokladů požadavku vysoké pracovní kázně a disciplíny, kterou vedoucí pracovník vyžaduje od pracovního kolektivu.

Úloha vedoucího pracovníka nespočívá pouze v řídicí činnosti, ale také v přímém ideově výchovném působení na kolektiv. Styl práce vedoucího pracovníka, metody a prostředky, jichž využívá k realizaci pracovních

úkolů a výsledky plnění pracovních úkolů bezprostředně ovlivňují vědomí pracovního kolektivu (formuje se a vyvíjí skupinové vědomí) i každého jednotlivce. Osobní příklad vedoucího pracovníka, výsledky jeho práce, mají bezprostřední formativní vliv na morální, politické i právní vědomí skupin i každého jednotlivce. V rovině morálního vědomí postihuje zejména pracovní motivace, vztah k práci. Je to otázka dokonalé informovanosti a znalosti pracovního kolektivu o jeho pracovních úkolech, úkolech celé hospodářské organizace. V rovině politické odpovědnosti velmi záleží na vedoucím pracovníkovi, nakolik dokáže kolektivu zprostředkovat poznání o celospolečenských úkolech, poznání o transformaci těchto celospolečenských úkolů do konkrétních úkolů vlastní hospodářské organizace, úkolů pracovního kolektivu. Naplňování této úlohy směřuje k posilování a prohlubování politického uvědomění kolektivu i jednotlivců. Morálně a ideově vysvětlená pracovní motivace, podložená konkrétními argumenty (otázka ekonomických prostředků), pěstuje a posiluje kladný vztah k práci, dovádí k poznání a přesvědčení, že práce je jednou z hodnot lidského života, že práce směřuje k prospěchu a rozvoji celé společnosti, vytváří předpoklady pro poznání a pochopení vzájemných relací materiálních a ideových (duchovních) hodnot života socialistické společnosti. Podle toho, jaký má jednotlivec vztah k práci a svému povolání, utváří se také jeho společenské vztahy. Vztahy uvnitř pracovního kolektivu a kolektiv jako celek zpětně působí na vědomí, postoje a rozhodovací činnost vedoucího pracovníka, neboť i on sám je členem pracovního kolektivu; odlišnost jeho působení jako člena kolektivu (s ohledem na určité stupně řízení) spočívá v tom, že svojí řídicí činností ovlivňuje výsledky práce kolektivu; výrazně svojí činností ovlivňuje i vztahy uvnitř kolektivu. Vedení pracovních kolektivů, práce s lidmi, bezprostřední vztahy ke kolektivu a v kolektivu se odrážejí i v průběhu a výsledcích práce. Řídicí činnost zákonitě v sobě zahrnuje, v socialistické společnosti, i politicko-výchovné působení, a to v souladu s obsahovými požadavky komunistické výchovy a celospolečenských zájmů a cílů. Toto politickovýchovné působení je spjaté s pracovními úkoly, s konkrétními jednotlivci a kolektivy, s konkrétními pracovišti. Odpovídající organizace práce a opravdový vztah k práci (ve smyslu hodnot socialismu) jsou výchozími pro ideově výchovné působení, pro pěstování a upevňování odpovědnosti.

Úspěšně řídit nepochybně znamená dokonale znát všechny složky a vztahy, které jsou předmětem řízení. Vedoucí pracovník by měl být nejen erudovaným odborníkem, ale měl by ovládat i základní poznatky z psychologie a pedagogiky. (Vhodně zvolená metoda a způsob posiluje přesvědčivost toho, co je sdělováno. Nepřesvědčivý způsob nevyvolává hlubší vjemy, nevede k přemýšlení, hodnocení, interiorizaci.) Vedoucí pracovníci se setkávají s problémy, které musí řešit, které souvisejí s od-

lišnostmi v charakterových vlastnostech jednotlivců, s jejich schopnostmi, zájmy a potřebami. Formování vztahů v kolektivu je spjata s pracovními výsledky, odpovědností kolektivu jako celku, otázkou kázně a disciplíny. Zásada kolektivismu (kolektivního posuzování, event. rozhodování, vědomí a pocit odpovědnosti, schopnost kolektivu k tvůrčí práci) předpokládá vytváření takových vztahů uvnitř kolektivu, které jsou založeny na vzájemné pomoci, konstruktivní kritice, spolupráci, předávání zkušeností, poskytnutí rady. V kolektivu, kde se uplatňují tyto požadavky, jsou předpoklady pro formování vysokého stupně odpovědnosti, který vyjadřuje z aspektu sociální psychologie, úroveň politického a morálního vědomí, politického uvědomění a morálního citění. Vědomí pracovního kolektivu ovlivňuje jednatel, má formativní vliv na jeho postoje, může ho různě motivovat.

Působení stylu a metod práce vedoucího pracovníka vůči kolektivu je zpětně provázáno s výsledky práce kolektivu jako celku i jeho jednotlivých členů, s procesem formování a vývoje politického a mravního vědomí a citění, navenek projeveným politickým uvědoměním — formou odpovědnosti.

Leninský styl řídicí práce zahrnuje tři základní formy činnosti — rozhodování, výchovu a kontrolu. Realizace těchto činností vedoucího pracovníka je v současnosti spjata s požadavky rozvoje iniciativy pracujících. Úkolem vedoucího pracovníka je vytvářet takový pracovní kolektiv, kde jsou slaďovány zájmy celku se zájmy jednotlivce; vést kolektiv tak, aby bylo dosaženo stanoveného cíle. Byť z hlediska institucionalizovaných vztahů odpovědnost za výsledky nese plnou měrou vedoucí pracovník (rovněž vyjádřeno právní formou) je nesporné, že kolektivní spolupráce se nemůže opírat jen o pocit odpovědnosti jednotlivce pracovního kolektivu za vlastní úkoly, ale musí vycházet z pocitu odpovědnosti každého člena za výsledky jako celku.

Předpoklady ze strany působení vedoucího pracovníka na kolektiv: cílevědomost (na základě vědeckého poznání, což odráží požadavek jednoty sledovaného cíle a použitých prostředků); kladení požadavků (spjata s individuálními schopnostmi jednotlivce, objasnění, vysvětlení cíle, jehož má být dosaženo), otázka volby způsobů ukládání úkolů, pokud má vedoucí pracovník možnost volby formy způsobu uložení; využívat aktivity jednotlivce tam, kde je to možné; důsledné uplatnění zpětné kontroly plnění úkolů (uplatnit dílčí kontroly při postupné realizaci).

Na úroveň a účinnost řídicí práce vedoucího pracovníka má rozhodující vliv úroveň a intenzita prováděné kontroly. Základním, charakterizujícím znakem vedoucího pracovníka je to, že odpovídá i za práci druhých, tedy za práci, kterou sám bezprostředně nevykonával, ale kterou řídil. Systém preventivní kontroly a vlastní systém kontroly k prověřování stavu

plnění uložených úkolů je nezastupitelnou složkou stylu řídicí práce vedoucího pracovníka.

Z hlediska celospolečenských zájmů a cílů je politická odpovědnost řídicích kádrů jedním z rozhodujících faktorů ovlivňujících kvalitu plnění pracovních povinností. Působení institutu právní odpovědnosti je pouze v dimenzích jednoho z právních nástrojů řízení hospodářských vztahů. Jeho účinnost je spjata jednak s kvalitou právního zprostředkování zájmů a cílů hospodářské politiky, zejména s metodou cílových norem a vymezení přípustného hospodářského rizika a s jejich realizací zejména prostřednictvím systémů zkonkretizované politické odpovědnosti.

ПРАВОВОЕ СОЗНАНИЕ И ОТВЕТСТВЕННОСТЬ

Резюме

ПЕРВАЯ ЧАСТЬ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ЗАМЕЧАНИЯ ПО ПРАВОСОЗНАНИЮ

ВТОРАЯ ЧАСТЬ: РОЛЬ ПОЛИТИЧЕСКОЙ И ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПРИ УГЛУБЛЕНИИ ПРАВОСОЗНАНИЯ КАДРОВ В ПРОЦЕССЕ УПРАВЛЕНИЯ

Работа авторов Я. Слунечковой и Я. Эль-Дунии разделена на две части, носящие название Теоретические замечания по правосознанию и Роль политической и юридической ответственности при углублении правосознания в сфере управления.

Автор первой части Я. Слунечкова в целях дальнейшего теоретического развития правосознания и в целях формирования правосознания на практике в первой главе рассматривает сначала проблематику ценностей и оценки. Она занимается основными вопросами марксистской аксиологии, уделяя внимание механизму ценностей в социалистическом праве. С одной стороны выводится, что ценности вступают в право посредством правосознания, которое действует в качестве фильтра, с другой стороны указывается, что ценности до своего вступления в право подвергаются процессу индивидуализации, „распадаются“ на отдельные правовые элементы. Во второй главе автор уделяет внимание проблематике собственности. Она приходит к выводу о том, что собственность представляет собой экономическую и юридическую категорию. Собственность как экономическая категория находит свое отражение в юридической надстройке таким образом, что она представляет собой институт права собственности, а также другие институты вещного права. Право, в свою очередь, регулирует экономико-собственнические соотношения как отдельные виды деятельности (права и обязанности) и как отношения. Третья глава решает вопрос о категориях „объективное“ и „субъективное“ в процессе формирования социалистического правосознания. Из нее вытекает констатирование, исходящее из материалистического понимания общественного развития марксизмом-ленинизмом, которое не является ни экономическим пониманием истории, ни учением о решающем значении экономического фактора в обществе. Марксизм-ленинизм понимает развитие общества как процесс деятельности человека в определенных природных и общественных условиях. Человек представляет собой активную творческую личность. В своей деятельности он руководствуется планами, осуществляет свои замыслы; все свои планы, замыслы и цели человек осуществляет трудом. Трудом человек, который живет в определенных природно-исторических условиях, преобразует мир, вносит во внешнюю природу свои замыслы, свою волю, свое сознание, производит общественные отношения и регулирует их. Все это осуществляется с учетом и использованием конкретных условий, в соответствии со своими замыслами и целями. Сформированное правовое сознание, которое действует в обществе на основании познанной общественной реальности, в соответствии с нашими замыслами и целями, выступает в указанных взаимосвязях как сила, способная „преобразовать

мир". Оно выступает в качестве субъективного и в то же время объективного фактора, способного желательным образом регулировать общественные отношения, находящиеся в соответствии с социально-классовыми замыслами.

В заключении автор указывает на тот факт, что социалистическое общество следует рассматривать как систему внутренне единую, но в то же время также дифференцированную. Она указывает на некоторые общественные процессы, порождающие в обществе серьезные проблемы, приводящие к групповому „зрению“, класса, к деформации классовых и общественных интересов, к частичному измельчению и определенным понятиям индивидуализации образа жизни. Автор выдвигает проблемы, которые усиливаются в настоящее время, приобретая новое качество, по сравнению с проблемами, имеющими место в предшествующие периоды, которые необходимо решать вместе с формированием социалистического правового сознания отдельных лиц, групп и общества.

Автор второй части, Я. Эль-Дуния, рассматривает указанную проблематику с точки зрения современных требований общественно-политических и с точки зрения требований к кадрам в государственной и экономической сферах, включая также вопросы стиля и методов работы управленческих работников и укрепления государственной дисциплины.

Вопросы уровня, качества и повышения действенности работы в области управления кадрами государственной и экономической сферами тесно связаны с проблематикой объема и механизмов функционирования политической, моральной и юридической ответственности в структуре общественных отношений, с проблематикой политического, морального и правового сознания. Без сведений о состоянии этих форм создания, без исследования факторов и механизмов их воздействия — а именно с точки зрения параллельности, дифференцированности и взаимопроникновения — на процесс формирования и развития этих форм сознания нельзя адекватно определить возможности исключения факторов, которые оказывают отрицательное действие или снижают качество и действенность управленческой деятельности кадров. Действие этих факторов — с позитивных по отрицательные — находит свое выражение в конкретном содержании индивидуально изъясненной политической ответственности руководящего работника формой его поведения, в подходе к выполнению и качеству выполнения всех его трудовых обязанностей. Уровень и качество политической ответственности оказывают влияние на стиль и методы деятельности руководящего работника, последние же оказывают также влияние на результаты его управленческой деятельности. Проблема действия указанных факторов связана не только с вопросами состояния форм, сознания, но прежде всего и политическим чутьем в управленческой деятельности, с моральным и правовым чутьем, сознанием права. Исследование указанных вопросов с точки зрения взаимных отношений дает ответ на вопрос о действенности управленческой деятельности кадров и на вопрос о содержании и объеме политической ответственности руководящего работника (в форме уже весьма конкретного выражения сложного процесса трансформации объективного в субъективное; в самом общем плане отношение общества — субъект с точки зрения потребностей, интересов, системы ценностей и иерархизации целей). Политическая и морально-политическая ответственность руководящего работника в смысле активного аспекта представляет собой требование активного, инициативного выполнения всех обязанностей, предъявляемое со стороны общества, то есть, она превышает рамки правового регулирования, являясь одновременно требованием соблюдения социалистической законности.

Первая глава занимается вопросами видов социальной ответственности, механизмами взаимосвязанного воздействия политической, моральной и юридической ответ-

ственности в структуре общественных отношений (с аспекта правового регулирования и уровня реализации права; общих и специфических факторов, которые оказывают воздействие на процесс формирования и развития правосознания управленческих кадров; воздействием права на углубление правосознания управленческих кадров с точки зрения взаимоотношений к функционированию института юридической ответственности — проблематика целевых норм).

Вторая глава занимается вопросом некоторых факторов, которые оказывают отрицательное действие на управленческую деятельность руководящих работников в экономической сфере, а также возможностями их хотя бы частичной элиминации. (Социалистическая экономика — охрана имущества в социалистической собственности; дисциплина труда — с точки зрения конкретной правовой регулировки и ее реализация в смысле деятельности кадров в области принятия решений и управления.) Вторая часть этой главы детальное внимание уделяет вопросу методов и стиля деятельности руководящего работника, а именно по отношению к политической ответственности.

С точки зрения интересов и целей всего общества политическая ответственность руководящих кадров представляет собой один из решающих факторов, оказывающих влияние на качество исполнения трудовых обязанностей. Действие института юридической ответственности развивается только в размерах одного из юридических орудий управления экономическими отношениями. Его действительность связана с одной стороны с качеством правового опосредствования замыслов и целей экономической политики, в частности, с методом целевых норм и определения допустимого экономического риска, с другой стороны с их реализацией прежде всего посредством систем конкретизированной политической ответственности.

RECHTSBEWUSSTSEIN UND RECHTLICHE VERANTWORTLICHKEIT

Zusammenfassung

I. TEIL: THEORETISCHE ANMERKUNGEN ZUM RECHTSBEWUSSTSEIN

II. TEIL: DIE AUFGABE DER POLITISCHEN UND RECHTLICHEN VERANTWORTLICHKEIT BEI DER VERTIEFUNG DES RECHTSBEWUSSTSEINS VON KADERN IN LEITENDEN STELLUNGEN

Die Arbeit der Autorinnen J. Slunéčková und J. El-Dunia besteht aus zwei Teilen mit dem Titel: „Theoretische Anmerkungen zum Rechtsbewußtsein“ sowie „Die Aufgabe der politischen und rechtlichen Verantwortlichkeit bei der Vertiefung des Rechtsbewußtseins von Kader in leitenden Stellungen“.

Die Verfasserin des ersten Teils, J. Slunéčková untersucht im ersten Kapitel zuerst für die Bedürfnisse einer theoretischen Weiterentwicklung des Rechtsbewußtseins und dessen Ausformung in der Praxis die Problematik von Werten und Wertungen. Sie befaßt sich mit Grundfragen der marxistischen Axiologie und verfolgt den Mechanismus des Eindringen dieser Werte ins sozialistische Recht. Unter anderem kommt sie zu dem Schluß, daß diese Werte ins Recht über das Rechtsbewußtsein eindringen, das in diesem Falle wie ein Filter wirkt, andererseits sind diese Werte vor ihrem Eindringen ins Recht einem Individualisierungsprozeß unterworfen, sie vereinzeln sich in einzelne rechtliche Elemente. Im zweiten Kapitel widmet sich die Autorin der Eigentumsproblematik. Sie kommt zu dem Schluß, daß Eigentum eine wirtschaftliche und eine rechtliche Kategorie ist. Als wirtschaftliche Kategorie drückt sich Eigentum im rechtlichen Überbau dargestellt aus, daß es sich in das Institut des Eigentumsrechts sowie in weitere sachenrechtliche Institute gliedert. Das Recht regelt dann die wirtschaftlichen Eigentumsverhältnisse einzelner Tätigkeiten (Berechtigungen und Pflichten) sowie als Rechtsverhältnisse. Das dritte Kapitel löst die Frage der Kategorien „objektiv“ und „subjektiv“ bei der Ausformung des sozialistischen Rechtsbewußtseins. Daraus folgt eine Feststellung, die von einer materialistischen Auffassung der Gesellschaftsentwicklung durch den Marxismus-Leninismus ausgeht, was weder eine ökonomische Geschichtsauffassung noch eine Lehre über die entscheidende Bedeutung des wirtschaftlichen Faktors in der Gesellschaft darstellt. Der Marxismus-Leninismus versteht die Gesellschaftsentwicklung als Prozeß menschlicher Tätigkeit unter bestimmten natürlichen und gesellschaftlichen Bedingungen. Der Mensch ist ein schöpferisches Wesen und mit Aktivität ausgestaltet. Bei seinem Handeln läßt er sich von Plänen leiten, verwirklicht seine Absichten und realisiert alle diese Pläne und Absichten und Ziele durch Arbeit. Durch Arbeit trägt der unter bestimmten natürlichen historischen Bedingungen lebende Mensch seine Absichten, seinen Willen, sein Bewußtsein in die äußere Natur hinaus, gestaltet die Welt um, erzeugt Gesellschaftsverhältnisse und regelt sie. Das alles unter Beachtung und Ausnützung der Bedingungen, unter denen er lebt

und in Einklang mit seinen Absichten und Zielen. Das Rechtbewußtsein, das aufgrund der Erkenntnis der gesellschaftlichen Realität in der Gesellschaft und in Einklang mit unseren Vorsätzen und Zielen wirkt, tritt in diesen Zusammenhängen als Kraft auf, die in der Lage ist, die Welt „umzugestalten“. Als subjektiver und zugleich objektiver Faktor, fähig zur erforderlichen Regelung von Gesellschaftsverhältnissen im Einklang mit bestimmenden sozialen Klassenzielen.

Im Abschluß zeigt die Autorin die Tatsache auf, daß man die sozialistische Gesellschaft als innerlich einheitliches, zugleich aber differenziertes System betrachten muß. Weiters weist sie auf einige gesellschaftliche Prozesse hin, die in der Gesellschaft ernsthafte Probleme verursachen und zu einer Art von Gruppendenken innerhalb der Klasse, zur Deformierung von Klassen- und Gesellschaftsinteresse, zur teilweisen Aufsplitterung und zu gewissen Individualisierungstendenzen in der Lebensweise führen. Sie betont Probleme, die in der Gegenwart anwachsen und im Vergleich zu Problemen aus früheren Perioden eine neue Qualität erlangen und die man gleichzeitig mit der Ausbildung des eines sozialistischen Rechtbewußtseins des Einzelmenschen, von Gruppen und der ganzen Gesellschaft lösen muß.

Die Verfasserin des zweiten Teil, J. El-Dunia, untersucht die vorgegebene Problematik vom Gesichtspunkt der gegenwärtigen gesellschaftspolitischen Anforderungen an Kader im Bereich von Staat und Wirtschaft aus, u. zw. bis hin zur Frage nach Stil und Arbeitsmethoden von Führungskräften und der Festigung der staatlichen Disziplin.

Die Fragen von Niveau, Qualität und Erhöhung der Effektivität der leitenden Tätigkeit von Führungskadern im Bereich von Staat und Wirtschaft werden von der Problematik des Umfangs und der Funktionsmechanismen politischer, moralischer und rechtlicher Verantwortlichkeit in der Struktur der Gesellschaftsverhältnisse und mit der Problematik von politischem, moralischem und rechtlichem Rechtsbewußtsein begleitet. Ohne Kenntnis dieser Bewußtseinsformen und ohne Erforschung der Faktoren und Mechanismen ihres Wirkens auf die Entstehung und Entwicklung dieser Bewußtseinsformen, u. zw. vom Gesichtspunkt der Parallelität, der Differenziertheit und ihrer Durchdringung aus, kann man auch nicht die Möglichkeiten zur Eliminierung derjenigen Faktoren bestimmen, die sich negativ auswirken und die Qualität und Effektivität der Tätigkeit von Führungskadern vermindern. Die Wirkung dieser Faktoren, die positiv und negativ abgegrenzt werden, findet ihren Ausdruck im konkreten Inhalt der individuellen politischen Verantwortlichkeit von Führungskräften in Gestalt ihres Handelns und ihrer Einstellung zur Erfüllung aller ihrer Arbeitspflichten sowie zu deren Qualität. Niveau und Qualität der politischen Verantwortlichkeit beeinflusst Stil und Arbeitsmethoden von Führungskräften und in weiterer Folge auch die Ergebnisse ihrer Führungstätigkeit. Das Problem der Wirkung dieser Faktoren ist nicht nur mit der Frage nach dem Stand der Bewußtseinsformen verknüpft, sondern besonders auch mit politischen Einfühlungsvermögen in die Entscheidungstätigkeit, mit moralischem und juristischem Fingerspitzengefühl und mit Rechtsbewußtsein. Die Untersuchung dieser Fragen vom Standpunkt ihrer wechselseitigen Beziehungen aus beantwortet uns dann die Frage nach der Effektivität der Führungstätigkeit von Kadern sowie die nach Inhalt der Umfang der politischen Verantwortlichkeit von Führungskräften (wie auch schon die Frage nach dem konkreten Ausdruck des komplexen Transformationsprozesses Objektiv-Subjektiv; im allgemeinen Verhältnis Gesellschaft-Subjekt hinsichtlich Bedürfnisse, Interessen, Wertsystem und Vorrang von Zielvorstellungen). Die politische und moralpolitische Verantwortlichkeit von Führungskräften im aktiven Sinne ist eine gesamtgesellschaftliche Forderung nach aktiver und initiativer Erfüllung aller Pflichten,

sie überschreitet also den Rahmen der rechtlichen Regelung und bildet gleichzeitig die Aufforderung zur Einhaltung der sozialistischen Gesetzlichkeit.

Das erste Kapitel beschäftigt sich mit den Arten sozialer Verantwortlichkeit, den Mechanismen des damit verbundenen Wirkens von politischer, moralischer und rechtlicher Verantwortlichkeit im Rahmen von Gesellschaftsverhältnissen (aus der Sicht der rechtlichen Regelung und der Ebene der Rechtsverwirklichung; allgemeiner und spezifischer Faktoren, die auf von Gestaltungs- und Entwicklungsprozeß des Rechtsbewußtseins von Führungskadern einwirken) und mit der Wirkung des Rechts auf die Vertiefung des Rechtsbewußtseins von Führungskadern (beurteilt im Verhältnis zum Funktionieren des Instituts der rechtlichen Verantwortlichkeit — Problematik von Zielnormen).

Das zweite Kapitel beschäftigt mit einigen Faktoren, die die Entscheidungs- und Führungstätigkeit von Führungskräften im Wirtschaftsbereich negativ beeinflussen und mit den Möglichkeiten, sie zumindest teilweise zu eliminieren. (Sozialistische Ökonomik — Schutz von Vermögen in sozialistischem Eigentum; Arbeitsmoral — vom Gesichtspunkt der konkreten rechtlichen Regelung und ihrer Realisierung im Sinne der Leitungs- und Entwicklungstätigkeit von Kadern aus). Der zweite Teil dieses Kapitels widmet sich ausführlich der Frage nach Methoden und Stil der Arbeit von Führungskräften, u. zw. im Verhältnis zu ihrer politischen Verantwortlichkeit.

Vom Gesichtspunkt gesamtgesellschaftlicher Interessen und Ziele aus ist die politische Verantwortlichkeit von Führungskadern einer der entscheidenden Faktoren zur Beeinflussung der Qualität der Erfüllung von Arbeitspflichten. Die Wirkung des Instituts der rechtlichen Verantwortlichkeit stellt nur eines der rechtlichen Instrumente zur Steuerung von wirtschaftlichen Beziehungen dar. Seine Effektivität ist einerseits mit der Methode der Zielnormen, der Abgrenzung des zulässigen wirtschaftlichen Risikos sowie mit der Verwirklichung dieser Normen durch Systems konkretisierter politischer Verantwortlichkeit.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

JURIDICA 6/1988

Redakční rada: prof. JUDr. Antonín Křížek (CSc. (čestně)), doc. JUDr. Karel Malý (CSc. (čestně)),
doc. JUDr. Jaroslav Dvořák (CSc. (čestně)), prof. JUDr. Jaromír Klus (CSc. (čestně)),
prof. JUDr. Eduard Kubeš (CSc. (čestně)), doc. JUDr. Vladimír Křížek (CSc. (čestně)),
JUDr. Evžen Štěpán (CSc. (čestně)), prof. JUDr. Ján Štefánik (CSc. (čestně)), JUDr. Ján Vokáč (CSc. (čestně)).

Vydala Univerzita Karlova, Praha
Předseda redakční rady: prof. JUDr. Karel Malý (CSc. (čestně))
Odborná redakce: Jaromír Klus (CSc. (čestně))
Grafický úprava: Jaromír Klus (CSc. (čestně))
Tisk: do tisku v říjnu 1988
Vydání: 1. p. Tisk: tiskárna výtvarná, Praha, 1988
Vydání: 1.
Měsíční 50 Kč
Cena: 10 Kč